

HÖGSKOLAN
DALARNA

Det regionala i det nationella

Svenska turistföreningens syn på landskapen 1915-1919

Författare: Martin Estenberg
Handledare: Lars Jönses
Ämne: Historia
Kurs: Historia III
Delkurs: III
Poäng: 15
Termin och år: ht. 2011

Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Sweden
Tel 023-77 80 00

Abstract

Syftet med detta arbete är att utforska hur Svenska Turistföreningen, i sina årsböcker mellan 1915-1919, förhåller sig i sina utsagor om människorna och landskapen till det regionala och det nationella. De frågeställningar som använts har varit: Vilka rumsligt anknutna utsagor finns om befolkningen i de olika landskapen och om landskapen som sådana? I vilken utsträckning bär dessa utsagor en regional eller nationell prägel? Sätts det regionala i kontrast till det nationella, eller ses det regionala som en del av det nationella? Hur talrika är dessa utsagor? Finns det en tendens att vissa landskapsskildringar innehåller fler eller färre av dessa utsagor? Finns det en förändring i dessa utsagor under den tid som undersökts? Källmaterialet har utgjorts av Svenska Turistföreningens årsskrifter mellan 1915-1919. Dessa behandlar Uppland, Småland, Bohuslän, Västmanland samt Skåne i den ordningen. För att uppnå syftet har en kvalitativ textanalys använts. Resultatet pekar på att det finns rumsligt anknutna utsagor i alla böcker men mängden och arten varierar kraftigt. Det finns alltså landskap som ges en starkare regionalitet, men i dessa fall knyter man detta landskap till nationen genom att t.ex. hävda att det regionala i landskapet är något utmärkande för hela landet.

Nyckelord: Svenska Turistföreningen, Svenska Turistföreningens Årsskrifter, Regional identitet, Landskap, Landskapslymne.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
<i>1:1 INTRODUKTION</i>	1
<i>1.2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR</i>	3
<i>1:3 KÄLLMATERIAL OCH METOD</i>	3
<i>1:3:1 Källmaterial och Metod</i>	3
<i>1:3:2 Metodernas och undersökningens begränsningar</i>	5
<i>1:4 AVGRÄNSNINGAR</i>	5
<i>1:5 KÄLLMATERIAL OCH LITTERATUR</i>	6
<i>1:6 UPPSATSENS DISPOSITION</i>	8
2. TIDIGARE FORSKNING	9
3 BAKGRUND	16
<i>3:1 REGIONEN, LANDSKAPET OCH IDENTITET</i>	16
<i>3:2 SEKELSKIFTETS SVERIGE</i>	22
<i>3:3 SVENSKA TURISTFÖRENINGEN 1886-1915</i>	23
4. UNDERSÖKNING	30
<i>1915 UPPLAND</i>	31
<i>1916 SMÅLAND</i>	33
<i>1917 BOHUSLÄN</i>	37
<i>1918 VÄSTMANLAND</i>	39
<i>1919 SKÅNE</i>	42
5. SAMMANFATTANDE DISKUSSION	45
6. AVSLUTANDE KOMMENTAR	51
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	53
FIGURFÖRTECKNING	55

1. Inledning

1:1 Introduktion

Det republikanska draget...är i själva verket något konstitutivt hos jämtan. Icke så att han inte skulle tjäna kung och fosterland...men så att han är genomsyrad av övertygelsen om sin rätt till självstyrelse i den omfattning lag och förordning medgiva.¹

Vi människor lever våra liv fyllda av föreställningar om vår omvärld. Vi kategoriserar och generaliserar, skapar ordning och reda, modeller och diagram som rör alltifrån grundämnen och växter till djur och människor. I detta sökande efter ordning och förståelse tillskriver vi (grupper av) människor egenskaper, vi fastslår hur de *är*. Detta är något som sker under hela vår livstid och vi tillåter dessa föreställningar vara en del av oss. Trots att vi ser oss själva (både som individ och som art) som unika är det viktigt att erkänna att människor ofta kategoriseras i grupper.² Detta sker med vad som kan kallas sociala kategorier som bas.³ Dessa sociala kategorier kan vara kön, etnicitet, religion, yrke, fysiska egenskaper, klass o.s.v. En arbetslös färgad kvinna ses med andra ögon än en vit man som är bankdirektör. Överviktiga, rödhåriga, svenskar, kroppsbyggare och kvinnor, alla får de tillskrivna egenskaper av andra. Denna tillskrivning av egenskaper, eller kategoriseringar och generaliseringar, bottnar inte sällan i det geografiskt bestämbara rummet. Nationen, landskapet, staden, kvarteret etc. blir här de sociala kategorierna med tillhörande tillskrivna egenskaper. Vi har alla hört talas om hetlevrade italienare, snåla smålänningar och tysta norrlänningar. Inte sällan görs det en skillnad mellan det urbana och det rurala. Att Stockholmare är smartare än lantisar fick tittaren av Rapport (SVT) reda på inför Riksdagsvalet 1998.⁴

Debatten om huruvida t.ex. nationer och regioner ska ses som naturliga eller av människan konstruerade har pendlat. Idag anläggs ett alltmer konstruktivistiskt perspektiv på frågan. Den moderna forskningen gör gällande att imperier, nationer och regioner måste ses ur ljuset av att de är "...projekt påhittade och genomförda av människor."⁵ Janerik Gidlund och Sverker Sörlin skriver i sin bok *Det europeiska kalejdoskopet* att "Vi vet nu att gemenskaper, nation-

¹ Olson, E., W., "Jämtan En folkpsykologisk skiss" i *Svenska Turistföreningens Årsbok (hädanefter STFÅ) 1934*. s. 263.

² Smith, S., J., "Society – Space" i Cloke, P. et al *Introducing human geographies*. s.12.

³ Giddens, A., *Sociologi 2*. s. 78. Med begreppet social kategori menar han att människor klassificeras tillsammans utifrån en eller annan gemensam egenskap.

⁴ Sveriges television *Rapport 22/6 1998*

⁵ Österberg, E., "Tradition och konstruktion Svenska traditioner i ett historiskt perspektiv" i Blomberg, B. & Lindquist, S-O., *Den regionala särarten*. s. 29.

ella och regionala, inte (i varje fall inte bara) finns ”därute” utan att de också i någon mening är skapade.”⁶

Vad gäller nationer har forskningen gjort stora bidrag. Begrepp som ”Nation-building” och ”Imagined communities” är idag stående inom litteraturen om nationer och nationalism.⁷ Under 1990-talet tog forskningen om regionen fart, inte minst inom EU:s ramar.⁸ Dock: ”Att regioner kan betraktas på samma sätt (som t.ex. föreställda gemenskaper, min anm.) är en hypotes vars giltighet inte prövats i samma utsträckning”.⁹

Nationsskapande processer i Sverige under 1800-talets slut och 1900-talets början har belysts från flera perspektiv under senare tid. Ofta tas avstamp i de förändringar som svenska samhället gick igenom under 1800-talet. Industrialisering, sekularisering och klassamhälle är några exempel. Enligt historikern Gunnar Broberg höll en gammal värld på att brista och en ny var på väg att bildas och i denna process uppstod ett behov att finna något att hålla fast vid och detta blev det som man uppfattade som svenskt. Det var nu som svenskarna uppfann Sverige.¹⁰ Dessa variabler använder även historikern David Gaunt och etnologen Orvar Löfgren i sin bok *Myter om svenskheten* som förklaring till ett intensivt sökande efter det svenska.¹¹ Vad bestod då detta Sverige av? Broberg pekar ut ett par faktorer: Nationalsymboler som nationalsång, Skansen och nationaldagen skapades kring sekelskiftet. Ett antal platser som ”var” Sverige fixerades (t.ex. Dalarna, Kvikkjokk och Uppsala). Statyer av prominenta svenskar restes.¹² Men det svenska bestod inte bara av statyer, hembygdsmuseum och några få platser, Sverige innehöll även landskap och just landskapen var satta i fokus runt sekelskiftet 1800-1900.¹³ Samtidigt som det svenska söktes, söktes motsvarigheterna i landskapen. Man letade efter sätt att vara (kynne, lynne) och detta sattes i relation till både det nationella och det regionala under 1800-talet.¹⁴ En organisation som hade sin del i detta¹⁵ och som dessutom med sin årsskrift nådde många personer var Svenska Turistföreningen¹⁶ (hädanefter STF).

⁶ Gidlund, J., Sörlin, S., *Det europeiska kalejdoskopet* s. 170.

⁷ Ibid.

⁸ Carstenson, R., ”Region – ett mångfaldigt begrepp. Om olika regionala indelningar” i Blomberg, B. & Lindquist, S-O., s 50 ff.

⁹ Gidlund, J., Sörlin, S., *a.a.* s. 170.

¹⁰ Broberg, G., ”När svenskarna uppfann Sverige. Anteckningar till ett hundraårsjubileum” i Broberg, G., Wikander, U. & Åmark, K., *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån.* S 171.

¹¹ Gaunt, D. & Löfgren, O., *Myter om svenskheten.* s. 20.

¹² Broberg, G., *a.a.* 174 ff.

¹³ Aronsson, P., *Regionernas roll i Sveriges historia.* s. 152.

¹⁴ Ibid. 88 f.

¹⁵ För vidare diskussion se kap 2.

¹⁶ Erlandsson-Hammargren *Från alpromantik till hembygdsromantik* s. 32.

Föreningens årsskrift hade from 1915 de svenska landskapen som tema där ett landskap per år presenterades.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att utforska hur STF, i sina årsböcker mellan 1915-1919, förhåller sig i sina utsagor om människorna och landskapen till det regionala och det nationella.

1. Vilka rumsligt anknutna utsagor finns om befolkningen i de olika landskapen och om landskapen som sådana?
2. I vilken utsträckning bär dessa utsagor en regional eller nationell prägel?
3. Sätts det regionala i kontrast till det nationella eller ses det regionala som en del av det nationella?
4. Hur talrika är dessa utsagor? Finns det en tendens att vissa landskapsskildringar innehåller fler eller färre av dessa utsagor?
5. Finns det en förändring i dessa utsagor under den tid som undersökts?

1:3 Källmaterial och Metod

1:3:1 Källmaterial och Metod

Det källmaterial som har använts för denna uppsats är Svenska Turistföreningens årsskrifter mellan 1915-1919. Dessa bär på en prägel som här måste kommenteras. Årsskrifter har STF gett ut sedan 1886. 1915 började Svenska Turistföreningen ge ut årsböcker med temat De Svenska Landskapen och ett landskap per år skulle behandlas. Innehållet i årsskrifterna är ordnade i olika kapitel och de årsskrifter som undersökts kan sägas innehålla tre olika delar. Del ett innehåller olika artiklar om det aktuella landskapet, del två innehåller artiklar om andra delar av landet och del tre är sådant som föreningen vill förmedla till sina medlemmar i form av årsberättelser, protokoll från årsmötet (året innan), vilka åtgärder föreningen vidtagit för att förbättra övernattningsmöjligheter i fjällen etc. Alla dessa artiklar har ett eget kapitelnamn i innehållsförteckningen.

För att besvara de olika frågeställningarna har olika metoder använts, såväl kvantitativa som kvalitativa. För att besvara fråga 1 så har STFÅ 1915-1919 helt enkelt lästs och rumsligt

anknutna utsagor har sökts. Med rumsligt anknutna utsagor menar jag att ett definierat rum ligger till grund för utsagan. Ett sådant rum kan vara Sverige, Dalarna eller Enköping (dvs. det nationella, det regionala och det lokala). Utsagan måste vara kopplad till ett rum för att det ska tas upp. I de fall jag tycker mig ha hittat sådana utsagor återges dessa i citat eller i återberättande form. De utsagor som återges är av varierande karaktär. Ibland står det rakt ut att t.ex. Skåningar är på det och det sättet, ibland är de lite mer subtila. För att inte göra våld på källmaterialet har jag valt bort de mest otydliga och svaga påståendena.

Svaren på fråga 1 och 2 går in i varandra men jag har ändå valt, för tydlighetens skull, att hålla isär dem även i fall det finns viss risk för upprepning. Metoden för att besvara fråga 1 bär även på en mer kvalitativ prägel medan metoden för att besvara fråga 2 är av mer kvantitativ art. I samband med att ett svar ges på fråga 1 har rummet för utsagan sökts. Tanken med detta förfarande är att se om det regionala eller det nationella dominerar i framställningen av ett visst landskap. Antalet utsagor d.v.s. svaret på fråga 4 och vilket rum de baseras på återges i texten för att sedan jämföras. Som ett led i att besvara fråga 4 inleds varje underkapitel i kap 4 med några siffror om hur stort utrymme det aktuella landskapet fick i "sin" årsbok. För att ta reda på hur många kapitel som handlar om det aktuella landskapet har jag helt enkelt räknat kapitlen i den första delen och satt denna summa i relation till den aktuella årsskriftens totala kapitel mängd för att på så sätt få fram en % -sats. Samma förfarande har gjorts med antalet sidor som ägnas åt landskapet i fråga i relation till den aktuella årsskriftens totala sidmängd.

För den tredje frågan sätts formuleringarna kring utsagorna i fokus, d.v.s. utsagornas kontext. Jag har tittat på hur utsagorna om det regionala förhåller sig till det nationella. I de fall där det tydligt framkommer att det som sägs om det regionala är en kontrast till eller en del av det nationella så har detta belysts. Är det regionala unikt för landskapet i fråga, eller är det typiskt men på andra håll förekommande, eller är det regionala en spegling av det nationella är analysfrågor som jag använt mig av. Hävdas det i en utsaga att det är unikt för t.ex. Västmanland i förhållande till resten av landet att befolkningen är på ett visst sätt ses detta som att en kontrast finns. Om det däremot hävdas att det som beskrivs är en del av ett i landet vanligt förekommande fenomen så kommer detta att ses som att det beskrivna är en del av det nationella. Huruvida detta förfarande kan leda till slutsatser om ett landskaps starka eller svaga regionalitet eller regional identitet kan inte avgöras innan källmaterialet har bearbetats.

För att besvara fråga 5 har utsagorna under den undersökta perioden jämförts, såväl kvalitativt som kvantitativt. Jag har tittat på om antalet utsagor förändras, men även om utsagornas karaktär förändras. Kan man se en svängning mot det regionala och eller nationella över tid? Blir utsagorna mer eller mindre subtila över tid?

1:3:2 Metodernas och undersökningens begränsningar

Min förhoppning är att metoderna, trots att de inte är särskilt vassa, i synnerhet inte de kvalitativa, tillsammans ska ge en bild om landskapen i Svenska Turistföreningens årsskrifter. Att bara besvara t.ex. fråga 1 skulle i.o.f.s. kunna vara roande men inte särskilt givande. Men tillsammans med de andra frågorna menar jag att en bild av landskapen kommer att framträda, en bild som också kommer att stå emot en komparativ analys och därmed leda till syftets uppfyllande. Denna undersökning bär dock på flera brister varav den största är metodernas relativa svaghet. Att, som vid besvarande av frågeställning 1, välja bort vissa utsagor och ta med andra är problematiskt. Här är det min tolkning, min förförståelse och min referensram som sätter gränsen. Det jag inte ser eller förstår kan en läsare 1918 mycket väl ha sett och förstått. Dock är det endast ett fåtal utsagor som inte tagits med p.g.a. att de är otydliga eller svaga. Läsaren får själv avgöra om de utsagor som tagits med är giltiga eller inte.

1:4 Avgränsningar

Utifrån uppsatsens syfte har flera avgränsningar gjorts. Det jag i första hand är intresserad av är hur STF placerar de svenska landskapen i förhållande, dels till varandra men även till landet Sverige. Detta har lett till att jag har fokuserat på de formuleringar jag beskrivit ovan. En variabel man skulle kunna titta närmare på är författarna till de olika kapitlen. En undersökning om deras bakgrund, inställningar, tankar och åsikter skulle kunna förklara varför de skriver som de skriver. Författarna är både kvinnor och män som delvis kommer från dåtidens samlade kulturelit. Här återfinns personer som Selma Lagerlöf, Ellen Key och Dan Andersson. STFÅ innehåller över lag ett inledningskapitel som en person med anknytning till det aktuella landskapet har skrivit och inte sällan uppvisar just dessa kapitel de utsagor som jag är intresserad av. Eftersom personerna som skrev dessa inledningar säkerligen var kända för dåtidens läsare av STFÅ:s kan man mycket väl också tänka sig att läsarnas inställning till författarna spelade roll för mottagande av texternas innehåll. Eftersom jag vill utforska den del av STFÅ som belyser det aktuella landskapet har jag valt att se denna del som en helhet och därmed inte fokuserat på författarna eller för den delen läsarna och deras reaktioner. Då en av teserna (som redan har skymtat) i uppsatsen är att landskapen sågs som delar i något större och att detta var avsikten i en förändring av STF:s sätt att skildra Sverige, kan det tyckas märkligt att inte beakta mottagandet av innehållet i STFÅ. Men för att göra det krävs en helt annan undersökning som sätter läsare, recensioner eller andra avtryck i fokus. Detta skulle kunna vara ett tema för vidare forskning.

Jag har heller inte valt att undersöka den ordning som landskapen kommer i. Det fanns (och finns) en ”rangordning” mellan landskapen där vissa landskap förekom tydligare i debatten än andra, så även inom STF. Jag kommer alltså inte att beakta att t.ex. Jämtland kommer efter Halland eller att Västmanland kommer före Dalarna.

Det finns även en avgränsning i tid. Jag har valt att undersöka de fem första STFÅ med landskapstema och denna avgränsning ska sättas i relation till undersökningens ramar. Till detta kan läggas att de undersökta åren 1915-1919 är krigså och en inte helt otänkbar hypotes är att det nationella temat blir tydlig pga. första världskriget. Häri ligger en implicit tanke om kontinuitet vilket gör fråga 5 något problematiskt. Dock kan det vara intressant att titta på om materialet förändras och om detta kan ses i ljuset av samhällsliga förändringar. Sådana samhällsliga förändringar skulle kunna vara krigsutbrottet som sådant, konjunktursvängningar (pga. av kriget) och vapenstilleståndet.

I analysen har innehållet i böckernas första del beaktats. Jag har alltså inte läst och sökt rumsligt anknutna utsagor i den andra delen, även om ett kapitel i t.ex. STFÅ 1919 behandlar ett landskap som återkommer i STFÅ 1918.

Landskapsskildringar och befolkningsbeskrivningar från den tid som uppsatsen behandlar finns det gott om. De återfinns i uppslagsverk, skönlitteratur, reseberättelser, skolböcker o.s.v. Att välja STF som skildrare kan tyckas vara att rycka en ur mängden. Dock har det material som STF producerat under åren den fördelen att man behandlar landskapen över tid samt att STF har haft en stor spridning. Att mäta denna låter sig inte riktigt göras. Man skulle kunna mäta upplagor men det säger egentligen ingenting om vilken utsträckning människor påverkas av innehållet. Valet av STF bottnar i att det var/är en stor och medlemsrik organisation. 1915 då landskapsserien påbörjades hade föreningen 60 185 medlemmar.¹⁷ 1932 var de uppe i 123 473¹⁸ varav 10 585 var lärare vilket motsvarade ca 8 % av hela medlemstalet. Runt 1930 var årsboken den mest spridda boken i svenska hem med geografiskt innehåll.¹⁹ Att så många av medlemmarna har varit lärare leder till att man *kan tro* att denna kategori *kan* ha vidareförmedlat de bilder som finns i böckerna.

1:5 Källmaterial och litteratur

Källmaterialet har i viss utsträckning redan berörts. Det består av, som redan framkommit, Svenska Turistföreningens årsböcker. Dessa har kommit ut sedan 1886. Allt sedan 1915 har

¹⁷ Anrick, C-J., *STF 1885-1935 En krönika om SVENSKA TURISTFÖRENINGEN*. s. 84.

¹⁸ *Ibid.* s. 140.

¹⁹ Sehlin, H., *Känn ditt land – STF:s roll i den svenska turismens historia* s. 161.

årsböckerna haft karaktären av serier med olika teman. 1886-88 utkom STFÅ i form av två mindre häften/år. Dessa häften numrerades 1-6 (1886 nr 1-2, 1887 nr 3-4, 1888 nr 5-6). I notapparaten åskådliggörs detta genom att en siffra (1-6) förekommer bakom årtalet, t.ex. *STFÅ 1886* 2 s. 10. Då avses andra häftet detta år. 1898 samlades dessa i en skrift.

Efter det att den första landskapsserien avslutades 1940 vidtog 1941 en serie med ett historiemtema. 1952 startade en serie om de fyra årstiderna som, 1956, avlöstes av en serie om miljöer och människor. Mellan 1961 och 1985 utkom den andra serien om de svenska landskapen. Efter denna vidtog en serie om naturmaterial och 1991 startades en serie med temat vatten. 1996 påbörjades så den tredje serien om landskapen. Denna avbröts dock 2002 med årsboken *Bygga och Bo*. I dagsläget ges årsböckerna ut med vitt skilda teman. Den tredje landskapsserien har inte återupptagits.

Den litteratur som har använts till bakgrunden är av lite varierad akademisk karaktär. Jag har inte bara använt mig av historiker utan varit tvungen att titta på andra discipliner. Så har t.ex. en del etnologer fått komma till tals och även kulturgeografer.

Två verk bör här särskilt belysas och det är *STF 100 år* och *Känn ditt land – STF:s roll i den svenska turismens historia*. *STF 100 år* är föreningens årsskrift från 1986. Att använda föreningens egen produktion om sig själva reser källkritiska frågetecken. Författarna till de olika avsnitten är delvis personer aktiva eller med ett förflutet i föreningen men här förekommer även historikerna Gunnar Broberg och Karin Johannisson. En del av materialet i boken är klart tendentiöst medan andra delar klara sig bättre. Från denna är det framförallt Brobergs och Johannissons bidrag som använts, men jag har även använt annan information från andra författare. Då har det rört enklare information som tidsangivelser, personer och inriktningar inom föreningen snarare än resonemang. Den andra boken *Känn ditt land. STF:s roll i den svenska turismens historia* bär en mer vetenskaplig prägel och författaren, Halvar Sehlin, är fil mag i historia. Dock har boken getts ut på STF:s eget förlag och författaren har själv varit verksam inom STF, såväl som kanslichef som generalsekreterare. Detta gör att boken kan verka tendentiös, men med tanke på att de uppgifter som hämtats ur boken för det mesta bär statistisk och deskriptiv prägel bör den tendentiösa faran bortfalla. Halvar Sehlin står även som redaktör för *STF 100 år*.

En del andra årsböcker har också använts som litteratur. Detta har skett på framförallt två sätt. Dels för att inhämta statistiska uppgifter som medlemsantal, upplagestorlek o.s.v. Dels har citat lyfts fram för att stärka bilden av det som sägs i den använda litteraturen. Det framgår av notapparaten när dessa använts.

I litteraturen om STFÅ benämns de olika delarna som artiklar, uppsatser, bidrag eller motsvarande. Det verkar inte finnas någon enhetlig benämning för dessa delar och jag har valt att kalla dessa för kapitel.

1:6 Uppsatsens disposition

Efter detta inledande kapitel följer Kapitel 2 som är en genomgång om forskningsläget. Här ligger fokus på forskning om själva årsböckerna och om de delar av STF som är intressanta för min uppsats. Forskningen om STF och STFÅ är inte obegränsad. Den del som jag funnit rör i första hand föreningens första årtionden (eg. 1886-1914, dvs. innan STFÅ hade ett i förhand bestämt tema). Föreningens allmänna utveckling, dess natursyn och dess förhållande till den runt sekelskiftet 1800-1900 rådande nationalism har fångat några historikers intresse men då ofta i anslutning till större arbeten. Dessa tas inte upp i kap 2 men används i kap 3.

Jag tar heller inte upp forskning om andra områden som uppsatsen delvis bygger på och delvis berör som t.ex. regionen, regional identitet, vurmen för hembygden, nationskapande processer och turismens utveckling. Att belysa forskning inom alla dessa områden låter sig inte göras i denna skrift. Däremot används denna litteratur inom dessa områden i kap 3 varför detta kapitel får lite ”tidigare forskning” karaktär.

Kapitel 3 är bakgrundskapitlet. Detta består av tre delar. Del ett behandlar synen på landskapet som region och tar även upp landskapen som en del av Sverige samt hur man såg på landskapen under den aktuella tiden. Del två, som är kortare, tar upp de förändringar som landet genomgår kring sekelskiftet och som är av vikt. Del tre behandlar STF från 1886-1915. Denna sista del är på intet sätt heltäckande utan berör sidor hos föreningen som är intressant för denna uppsats. Kapitel 4 är undersökningskapitlet där frågeställningarna ska besvaras. Jag har här valt att redovisa landskap för landskap och i princip från första till sista sidan. Detta upplägg gör att texten kan kännas uppspaltad, t.o.m. krystad, men jag har valt detta upplägg för tydlighetens skull. Diskussionen kommer förhoppningsvis att sätta urvalet i ett tydligare sammanhang. Kapitel 5 är sammanfattande diskussion där jag dels jämför landskapen med varandra men även sätter mina resultat i relation till andras. Jag kommer här också att belysa andra fenomen än dem som jag frågat efter, som framkommer i källmaterialet, och som kan relateras dels till källmaterialets samtid men även till tidigare forskning.

I detta inledningskapitel följer jag inte slaviskt rubriksättningen. Så innehåller t.ex. detta underkapitel (1:6) avgränsningar vilket borde ligga i 1:4. Detta gäller även då jag beskriver

källmaterialet och viss metod. Jag har valt att lägga det där jag tycker att det passar bäst även om det blir något utspritt.

2. Tidigare forskning

En intressant aspekt på STF ger litteraturvetaren Erik Erlandson-Hammargren i sin avhandling *Från alpromantik till hembygdsromantik – Natursynen i Sverige från 1885-1915 speglad i Svenska Turistföreningens årsskrifter och Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Som framgår av titeln sätter han STFÅ i relation till Lagerlöfs verk för att bl.a. se hur de stämningar och värderingar som framkommer i STFÅ förhåller sig till *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Detta är i.o.f.s. inte relevant för denna uppsats men den analys han gör av STFÅ är det. Det han lyfter fram är bl.a. flera olika natursyner, STFÅ representerade inte en natursyn utan här återfinns flera infallsvinklar.

Dels ser han en del i den civilisationskritiska retorik som återfinns under industrialiseringens och urbaniseringens 1800-tal. Naturen kan här fungera som en läkande kraft, en plats för återhämtning. Vidare pekar han även på en natursyn som industrialiseringen gav upphov till, nämligen en instrumentell natursyn som i naturen såg resurser framför något annat. Här är det Norrland som ses som centralt för Sveriges utveckling (skog och vattenkraft). Samtidigt finns i STFÅ, menar Erlandson-Hammargren, ett inslag av naturbevarande, men inte för naturens egen skull utan detta naturbevarande har mer patriotiska inslag. Han ser nämligen vissa likhetstecken mellan naturens storslagenhet och nationens dito. Den exploaterade natursynen dominerar samtidigt som det finns inslag, om än i mindre utsträckning, av ekoturism.²⁰ Erlandson-Hammargren ser även en tidstypisk betraktelse av samerna. Dessa beskrivs dels i socialdarwinistiska termer (de är dömda till undergång) men även i rasistiska termer.²¹

Erlandson-Hammargren betonar att STF redan från början anlade ett patriotiskt synsätt på naturen och detta manifesterades genom en koppling mellan vissa naturelement (främst fjäll och vattenfall) och nationen. Det patriotiska fokus på kopplingen mellan storslagen natur och nationen kompletteras framförallt under 1900-talets första decennium (även om vissa inslag förekommer under 1890-talet) med en koppling mellan hembygden och nationen.²² För att visa denna förändring använder sig Erlandson-Hammargren av, vad han har benämnt som, vy- resp. lyperspektiv²³ när han analyserar texter och bilder. I korta ordalag kan dessa beskrivas som inställningar till ett landskap. Anläggs ett vy-perspektiv av betraktaren ser densamme

²⁰ Erlandsson-Hammargren, E., *a.a.* s. 182 f.

²¹ *Ibid.* s. 92 f.

²² *Ibid.* s. 130 ff.

²³ Erlandsson-Hammargrens översättning av prospect – refugeperspektiv som i sin tur är tagna ur den s.k. Habitatteorin skapad av geografen Jay Appleton. Se Erlandsson-Hammargren *a.a.* s. 40.

möjligheter till föda, jakt och exploatering. Anläggs ett ly-perspektiv av betraktaren ser denne istället möjligheter till boende, trygghet och säkerhet. Gränsdragningen mellan dessa två perspektiv är flytande och de kan även kombineras i en beskrivning av en miljö eller ett landskap.²⁴ I början innehåller STFÅ mer av vy-perspektiv vilket väl faller in under den instrumentella natursynen. I den övergång som Erlandson-Hammargren ser i STFÅ noterar han fler inslag än tidigare av ly-perspektiv i form av beskrivningar av olika hembygdsmiljöer.²⁵ Rent konkret handlar detta om att artiklar om t.ex. Norrlands (nationens) storslagna natur (vy-perspektiv) kompletteras med artiklar som har titlar som ”Tvänne gamla västgötågårdar” och ”Gamla gårdar och stugor på Gotlands landsbygd” och som speglar det, i förhållande till Norrland, trygga (ly-perspektiv). Även bildmaterialet genomgår motsvarande förändring.²⁶ I sin diskussion om denna förändring pekar han även på den samtida debatten om patriotism och vad denna byggde på, en abstraktion av känslor och värderingar för det egna landet eller hembygds känslan. STF:s inställning till detta var inte samstämmig men Erlandson-Hammargren slår fast att det var inställningen ”Hembygden kommer först” som blev den dominerande och som även speglas i förändringen.²⁷

Ett litet längre perspektiv på STF anlägger historikern Lena Eskilsson i sin essä *Svenska Turistföreningen från fjäll till friluftsliv: Från den vetenskaplige mannen till den cyklande husmodern*. I denna tar hon fasta på de processer som ledde till att föreningen genomgick vad Eskilsson ser som dels en demokratisering och dels en feminisering. Hon visar även hur STF:s utveckling och det svenska samhällets utveckling på flera plan går hand i hand och hon menar att STF växelverkade med denna utveckling. Ibland var man pådrivande och ibland följde man med. Hon identifierar den demokratisering av föreningen som sker parallellt och i samverkan med demokratiseringen av det svenska samhället i stort. Demokrati, jämlikhet och folkhemsk modernitet är alla delar som Eskilsson ser både i STF och i samhället.²⁸

I takt med att ungdomar och arbetare och därmed kvinnor integrerades i de verksamheter som föreningen ville stödja vidgades turistbegreppet. Till en början var idealturisten en akademisk man ur medel- eller överklassen som vistades i fjällen där styrka, disciplin och målmedvetenhet var högt värderade egenskaper. Ca 40 år senare var bilden om turism som STF ville visa upp en annan. Nu var det sunda äppelkindade kvinnor och cyklande ungdomar

²⁴ Ibid. s 40 ff.

²⁵ Ibid. 131 ff.

²⁶ Ibid. s. 206

²⁷ Ibid. s. 130 f

²⁸ Eskilsson, L., ”Svenska Turistföreningen från fjäll till friluftsliv: Från den vetenskaplige mannen till den cyklande husmodern” i *Historisk tidskrift* 2 1996 s. 257

som var satta i främsta rummet. Den här förändringen ser Eskilsson som en parallell till den samhällseliga förändring som äger rum under samma tid. De processer hon främst pekar på är folkbildningen och folkskolan som ökade förutsättningarna för fler individers deltagande i samhällsutvecklingen, arbetar- och kvinnorörelsernas kamp för politiskt inflytande vilket resulterade i allmän rösträtt och socialdemokraternas uppbyggande av välfärdssamhället.²⁹

Bakgrunden till införandet av den första landskapsserien 1915 ser Eskilsson rent allmänt i ett samtida ökat intresse för hembygden som i sin tur sprang ur bildandet av fornminnesföreningar i slutet av 1800-talet, men även att hembygdkunskap blev ett obligatoriskt skolämne under 1910-talet. Eskilsson pekar även på redaktören Ezaline Bohemans inställning till den uppmärksamhet som hembygden tilldrog sig.³⁰ Konkreta exempel på processer som Eskilsson pekar på är t.ex. hur beslut som allmän och lika rösträtt påverkade STF att bredda sin verksamhet i syfte att nå fler svenskar. Flera gavs nu ekonomiskt stöd av föreningen för att kunna följa med på av föreningen arrangerade resor.

En annan parallell som Eskilsson drar mellan STF och samhällsföreteelser var införandet av Svenska ungdomars färdefond 1935 som syftade till att möjliggöra studiefärder och friluftsliv, inte bara bland svensk ungdom utan fonden skulle även omfatta mindre bemedlade grupper i landet som inte själva kunde finansiera sådana resor. Dessa (och tidigare) resor som ungdomarna deltog i redovisades ibland i STFÅ, och Eskilsson menar att STFÅ tillsammans med föreningens andra publikationer (kartor, resehandböcker, faktaböcker mm) spelade en stor folkbildande roll och: ”har antagligen bidragit till att forma flera generationer svenskars bild av fosterlandet.”³¹ Samhällsföreteelsen var att det fanns ovanligt många ungdomar på 1930-talet, ca 20 % av landets befolkning var mellan 15-25 år. Denna ungdomsfråga var då liksom nu under debatt och fenomen som ungdomsarbetslöshet, ungdomens okultur och dess bristande respekt för familj och fosterland belystes. Eskilsson säger att STF ville dra sitt strå till stacken genom att låta ungdomar bygga och underhålla turiststugor och leder. Dessutom såg föreningen att man härigenom kunde forma nästa generations turister. Hon ser den samverkan som råder mellan föreningen och samtida processer som en feminisering av verksamheten utan att för den skull hävda att STF blev en kvinnoorganisation. Dock pekar hon på att STF i allt större grad (liksom samhället i övrigt) uppmärksammade och åtgärdade vad som uppfattades som kvinnospecifika behov och kopplar detta till Yvonne Hirdmans genusaspekt ”det lilla livet”. Härigenom blev skapandet av olika ”hem” för bl.a.

²⁹ Ibid. s. 257 f.

³⁰ Ibid. s. 273.

³¹ Ibid. s. 258

husmödrar en sådan åtgärd och under 1930- och 40-talen uppmärksammandes husmödrarnas behov av semester och friluftsliv och detta sätter Eskilsson dels i samband introduktionen av vandrarhemmen i Sverige 1933 och den första semesterlagen 1938.³² Alla dessa förändringar ser Eskilsson som tydliga steg mot en mer ”domesticerad” STF-turism där fler trakter än fjällen kan vara tänkbara resmål och fler människor än medelklass kan vara turister.³³

Jimmy Jönsson undersöker i sin uppsats, *Vägar genom vildmarken. Nation, nationalism och synen på vildmarken i STF:s årsskrift 1900-1910*, vilka nationella värden vildmarken som naturlandskap får i STFÅ. Jönsson identifierar även han en förändring i STFÅ under denna tidsperiod som mynnar ut i ett allt större fokus på hembygden och naturen i hela Sverige istället för att, som man gjort tidigare, lyfta fram kampen, vildmarksidealet och Norrland. I sin uppsats frågar sig Jönsson hur bilden av vildmarken förändrades i takt med att den nationalistiska diskursen tog sig nya uttryck. Han tes är att vildmarksdiskursen inte är statisk och att den tonades ned med bibehållet innehåll i takt med att andra arenor fick större utrymme i STFÅ utan att diskursen förändrades i takt med den nationalistiska diskursens förändring.³⁴

Jönsson visar rent kvantitativt hur uppsatser om vildmarken ges mindre utrymme under den undersökta perioden, men även placeringen av uppsatserna ser han som en del av den förändring som utpekas. Från att år 1900 ha varit utspridda är uppsatserna om vildmarken i STFÅ 1910 samlade längst bak.³⁵ Genom att bryta ned begreppet vildmarken till fem mätbara variabler menar Jönsson att han med hjälp av en diskursanalys kan se en viss förskjutning av innehållet i begreppet. Den första variabeln, färden genom vildmarken förändras en aning genom att den inte längre är lika svår. För etniska minoriteter, som är den andra variabeln, ser han ingen förändring. Det tredje han tittat på är hur nationen benämns och här noterar han en förskjutning från ”Fosterlandet” till ”Sverige”. I den bildanalys han gör ser Jönsson att fjället som symbol för vildmarken minskar i omfång; fjället är den fjärde variabeln. Den sista variabeln han tittat på är hur vildmarken benämns och här ser Jönsson en kontinuitet medan sammanhangen som dessa benämningar förekommer i är mer världsliga i slutet av undersökningsperioden.³⁶ Vad gäller begreppet vildmarken och dess relation till det nationella sammanhanget ser han även där en förändring. Den nationalistiska diskursen gick från att ett fokus på kyrkan, kungen, krig och hjältedåd till att bl.a. uppvisa naturen som en nationell

³² Ibid. s. 277 ff.

³³ Ibid. s. 275 f.

³⁴ Jönsson, J., *Vägar genom vildmarken. Nation, nationalism och synen på vildmarken i STF:s årsskrift 1900-1910* s. 6.

³⁵ Ibid. s. 26.

³⁶ Ibid. s. 26 ff.

symbol innehållande andra landskapstyper än fjället (t.ex. små stugor i skogen, blanka skogs-sjöar och skärgården i skymningen). Förändringen i detta avseende som Jönsson pekar på mynnar bl.a. ut i att vildmarken blir mer tillgänglig för fler människor, den är inte längre exkluderande ju längre fram i tiden vi kommer och detta tolkar han som att vildmarken har anpassat sig till den nya nationalistiska retorik som rådde i slutet av 1900-talets första decennium.³⁷

Emil Dickson är i sin uppsats *Ett sunt land i en sund kropp. Om naturnationalism och kroppsdisciplin speglad i Svenska turistföreningens årsskrifter 1908-1916* intresserad av att utröna hur strävan efter att skapa en nationell gemenskap kring känslan för naturen och ansträngningarna att fysiskt dana den svenska befolkningen, samverkade inom STF:s uppmantran till turistande och friluftsliv inom rikets gränser. Dickson använder sig av textanalys och en teoretisk utgångspunkt i Benedicts Anderssons *Föreställda gemenskaper* som han använder sig av då han söker efter STF:s strävanden till nationell gemenskap och i Michel Foucaults *Övervakning och straff* som han använder sig av då han söker efter STF:s ideal-turists fysik.

Dickson visar att strävandet efter en nationell gemenskap inom STF fanns på olika plan. Bl.a. den definition som framkommer av hans undersökning påvisar detta. Enligt Dicksons analys blir turisterna för STF inte bara en person som endast söker vila och förströelse utan en person som har ett bildningsintresse för det som finns i landet med sitt turistande. Dessutom bör denne person sprida sina vunna kunskaper till andra. Carl von Linné och Nils Holgersson lyfts fram som tydliga exempel på denna idealtyp av turist.³⁸ Vidare visar Dickson hur det undersökta materialet uppvisar en avsikt att skapa en helhetsbild av Sverige. Visserligen ser han hur åtskilliga skildringar om fjällen fortfarande finns med men bidrag om andra landskap förstärker bilden av en förening som vill skapa en helhetsbild av Sverige.³⁹ Här kan även nämnas att Dickson menar att alpromantikerna knappast fick ge vika för en mer pittoresk hembygdsromantik (jmf. Jönsson och Erlandsson-Hammargren).

Intressant för min uppsats är hur Dickson noterar en gemensam nämnare för de artiklar han tagit del av. Han ser hur artiklarna syftar till att bidra med kännedom om det lokala på grund av att det på ett eller annat sätt tycks vara representativt för Sverige och att de vitt skilda artiklarna väl stämmer överens med föreningens tanke om att sprida kännedom om Sveriges

³⁷ Ibid. kap 4.

³⁸ Dickson, E., *Ett sunt land i en sund kropp. Om naturnationalism och kroppsdisciplin speglad i Svenska turistföreningens årsskrifter 1908-1916* s. 23.

³⁹ Ibid. s. 21 f.

land och folk. Samtidigt noterar han att det är fjällvärlden som får mest nationalistisk uppmärksamhet. Man skulle kunna sammanfatta det hela som: Visst, hela landet är Sverige, men fjällen är nog lite mer svenska än resten av landet. Dock kunde även andra delar av landet väl fungera som en länk mellan turisten och fosterlandet och därmed även ha en gemenskapande funktion. Dickson visar t.ex. hur landets natur besjälades med nationella förtecken, hur naturen var något som andligen karaktäriserade Sverige men även hur t.ex. historiska minnesmärken i naturen påminde turisten om nationens storslagna historia. Dickson menar att den mytologisering av historiska händelser som återfinns i materialet kan ha bidragit till uppkomsten av föreställningar om en nationens själ. Vidare visar han hur naturen länkas ihop med landets historia genom beskrivningar av vissa platser som har varit av vikt i historien och om turisten vistas där så ska den känna en gemenskap med naturen som omger turisten och det folk som turisten tillhör, med Sverige.⁴⁰

Dickson kopplar samman tidens civilisationskritik och tankar om att befolkningarna i Europa befanns sig i kroppslig och själslig urartning med STFÅ. Han ger flera exempel på hur innehållet i STFÅ ringar in de negativa aspekter som t.ex. industrialisering, urbanisering och modernisering hade på samhället och dess människor och hur många av dessa som längtade till landsortslivet. Bl.a. lyfter Dickson fram avsnitt i STFÅ som beklagar sig över hur allmogehemmen och hemslöjden fått ge vika för det moderna.⁴¹ Han, liksom andra, noterar en rasistisk ton mot samerna bl.a. för att dessa, alltför lättvindigt tagit till sig det moderna, och hur turismen som fenomen förstört det turisten kommit för att åskåda, nämligen det ursprungliga.⁴² Angående den fysiska daningen av kroppen ser Dickson kopplingar mellan denna och nationen. Eftersom likhetstecken sattes mellan nationen och naturen i många avseenden så blev ett vistande i naturen även ett vistande i nationen och för att vistas i naturen krävdes en viss fysik, i synnerhet om man skulle vistas i den lite mer svenska naturen som fanns i Sverige, fjällen. I samband med denna del av undersökningen finner Dickson ett tillägg till den gode turisten. Nu räcker det inte längre att vara en person som lär sig och lär andra utan den gode turisten behöver heller inga bekvämligheter. Turistturen anses ska leda till ett härdande av både kropp och själ, annars vad det bortkastat. Dickson klargör att den fysiska kroppen endast var ett medel för att forma svenska själar. Dock ett nödvändigt medel eftersom utan god fysik kunde en god svensk själ inte danas då detta danande ägde rum i (den svenska)

⁴⁰ Ibid. s. 24 ff.

⁴¹ Ibid. s. 33 f.

⁴² Ibid. s. 34 f.

naturen, och detta krävde en god fysik.⁴³ Dickson visar således med sin uppsats hur STF uppfattade att det i naturen fanns nationella värden som kunde inympas i människan genom att denne vistades däri. Och att en god fysik var en förutsättning för att kunna vistas i naturen och därigenom vara mottaglig för dessa värden.

Lars Jönnes diskuterar i *Den patriotiska promenaden: Skansen och Svenska Turistföreningen i konstruktionen av det svenska territoriet* bl.a. Skansens funktion i nationalstatens framväxt där Skansen som ett Sverige i miniatyr och därmed som en central del i skapandet av territoriet anses vara av vikt. En av Jönnes utgångspunkter är just territoriet som han menar ofta tas för givet medan uppfattandet och kännetecknandet av innehållet i detsamma är en föränderlig process och därmed skapad. Samtidigt pekar han på att så sent som 1890-talet var inte idén om ett särskilt svenskt territorium enhetlig utan fortfarande under konstruktion. Han menar att tanken gick från bl.a. den skandinaviska tanken om ett brödrafolk till ett mer avgränsat och bestämt svenskt territorium och att Skansen och STF båda spelade en roll i detta. För STF:s del tog sig detta i uttryck då man skapade, vad Jönnes kallar för infrastruktur för fjällvandring, d.v.s. vandringsleder med övernattningsstugor. Under 1880-talet gick dessa i öst-västlig riktning mellan svenskt och norskt territorium och främjade idén om brödraländer som hängde ihop och hade en fredlig relation. Jönnes pekar på att i början av 1890-talet förändrades sträckningen på dessa leder. Istället för öst-västlig riktning dominerade nu anläggandet av leder i nord-sydlig riktning, allt inom Sveriges gränser. Detta intäckande av obygd var, menar Jönnes, STF:s ena sida i den kulturella konstruktionen av territoriet, den andra sidan ser han i föreningens produktion av Sverige-bilden bl.a. genom årsskriften där naturen framställdes närmast som ett slags svenskt kulturarv.⁴⁴

Jönnes menar att den svenska modellen för integration bestod av att man hade ett territorium som man skulle skaffa en nation till. Och i den svenska nationalismen kunde man använda sig av territoriets delar, landskapen, för att bygga helheten och detta blev också ett dominerande sätt att konstruera det svenska territoriet. Jönnes understryker att det regionala och lokala blev centrala delar i detta byggande. Även om han ser hur byggandet av det svenska territoriet sannolikt blev klart en bit in på 1900-talet menar han att bl.a. STFÅ påminde befolkningen om landets beståndsdelar. Intressant är också att han pekar på dagens situation där han ser att tanken om det nationella territoriet brutit samman och att STF funge-

⁴³ Ibid. 37 f.

⁴⁴ Jönnes, L., ”Den patriotiska promenaden: Skansen och Svenska Turistföreningen i konstruktionen av det svenska territoriet” i Aronsson, P., (red) & Hillström, M., (red) *Kulturarvens dynamik. Det institutionaliserade kulturarvets förändringar* s. 67 ff.

rar utmärkt som symptom även på denna pågående förändring. Landskapen framställs i andra sammanhang och territoriet ser han som i det närmaste individualiserat.⁴⁵ Om han med detta avser att STFÅ sedan 2002 inte längre skildrar landskapen tematiskt i sin årsskrift och att den senaste serien om landskapen för närvarande är lagd i malpåse framkommer inte, men tanken ligger nära till hands.

Intressant är hur flera av ovanstående forskare pekar ut den förändring som de ser i STFÅ under 1900-talets första årtionde. En förändring som vetter mot det mer regionala än det nationella (som det nationella yttrade sig i STFÅ t.ex. fjällen i Norrland). I denna förändring pekas det på att Sverige inte längre bara var ett fosterland, fjäll eller kungar utan att landet bestod av delar, landskap, som användes för att integrera nationen och territoriet.

Den forskning som här presenterats sätter in min uppsats i ett sammanhang. Vilken relation rådde mellan det regionala och det nationella i fortsättningen av STFÅ?

3 Bakgrund

3:1 Regionen, landskapet och identitet

Regionen är ett mångfacetterat begrepp. Någon entydig definition finns inte utan de definitioner som finns verkar inom vissa kontexter. Geografer, såväl natur- och kulturgeografer använder begreppet med tillhörande definitioner. Likaså gör statsvetare, historiker, ekonomer, o.s.v. Alla dessa användare skapar sin egen problematik runt begreppet och bidrar till den komplexitet som omger det.

Sven-Olof Lindqvist säger i förordet till *Den regionala särarten* att ur en ”tvärvetenskaplig synpunkt är begreppet region så mångtydigt och uttunnat att ordet egentligen bara står som synonym för område.”⁴⁶ Att hävda att landskapen i Sverige står för det regionala i vårt land är att göra de för lätt för sig. Givetvis beror detta på hur man definierar region och med hjälp av Lindqvists ord skulle saken kunna vara ut världen. I Sverige finns det ingen stark tradition att tala om regioner eller sociala rörelser och tankeströmningar som kommer från därifrån.⁴⁷

Tittar man politiskt på regionen som fenomen i Sverige har denna inte haft en framträdande roll. Det är på den nationella och kommunala nivån som politiken har haft sin kraftsamling. Länen saknar den politiska betydelsen som nationen eller kommunen har haft. Inte heller

⁴⁵ Ibid. s. 75 f.

⁴⁶ Lindqvist, S-O., Förordet i Blomberg, B. & Lindqvist, S-O., *Den regionala särarten*. s. 8.

⁴⁷ Gidlund, J., Sörlin, S., *a.a.* s. 157.

fungerar länen som identitetsskapande för innevånarna.⁴⁸ Dock i människors medvetande finns det en regional indelning som spelar roll och det är landskapen.⁴⁹ Att det är landskapen som givits symboler som landskaps- vapen, -djur, och blommor är nog ingen slump. Landskapen har idag även tilldelats andra symboler som stenar, svampar, fiskar, mossor, äpplen, insekter och t.o.m. grundämnena.⁵⁰

Sverige har delats in på många olika sätt genom historien och denna indelning pågår alltjämt. Alltifrån militärområden, fögderier och stift till socknar, häradar och landskap är exempel på detta. Frågan är vilka av dessa områden som är förknippade med en identitet eller snarare om landskapen i landet har varit/är förknippade med en identitet. Peter Aronsson trycker på landskapens roll i detta avseende⁵¹ samtidigt som han slår fast att det lokala och det nationella har haft större betydelse.⁵² Tittar man på landskapen idag i form av regioner ser man att delar av debatten handlar om vilken storregion t.ex. Värmland ska tillhöra⁵³ eller att organisationen Region Värmland är representerat i årets Almedalsvecka.⁵⁴ Region Värmlands motsvarighet finns även bl.a. i Skåne, Dalarna och Jämtland. Tanken är här inte att fastslå att landskapen kan ses som regioner eller att dessa har en identitet utan att visa att identiteter, sätt att vara, lynnen och kynnen etc. har förknippats med de svenska landskapen, låt vara att vissa landskap har tillskrivits en starkare identitet än andra. Småland beskrivs ha en stark kulturellt medvetenhet medan Skåne och Jämtland beskrivs i politiska termer. Halland däremot ses som påfallande profillöst.⁵⁵ Detta var ju också det landskap som Lagerlöf missade i Nils Holgersson. Under 1800-talet, samtidigt som nationalkaraktären söktes, florerade tankar om olika landskapskynnen. Dessa kynnen var ofta knutna till det aktuella landskapets natur. Så kunde t.ex. tysta och kärva norrlänningarna liknas vid sina skogar och avstånd.⁵⁶ I läroboken *Allmän geografi* från 1881 kan man läsa att i landskapet Värmland återfinns fem naturliga områden med tillhörande lynne hos folket.⁵⁷ I samma bok för man en diskussion om hur Sverige delas in i olika (typer av) områden och slår fast att landskapens gränser skiljer sig ofta från: ”landets nu gällande indelning med hänsyn till styrelsen, men än dock fortfarande den som mest brukas i det dagliga lifvet.”⁵⁸ (Ett utlåtande, som tillsammans med Carstenssons

⁴⁸ Lindquist, S-O., *a.a.* s. 9 f.

⁴⁹ Carstenson., R., ”*a.a.* s. 41.

⁵⁰ Nevéus, C., & Sagerlund, V. A. *Våra landskapssymboler.*

⁵¹ Aronsson, P., *a.a.* s. 28

⁵² *Ibid.* s. 152.

⁵³ Se t.ex. *NWT* 22/6 2011 s. 27.

⁵⁴ *NWT* 5/6 2001 s. 11.

⁵⁵ Aronsson, P., *a.a.* s. 81 f.

⁵⁶ *Ibid.* s. 89.

⁵⁷ Erslev, E., *Allmän geografi för skolans högre klasser och till läsning i hemmet.* s. 120

⁵⁸ *Ibid.* s. 60.

uttalande om dagens inställning till landskapen, skulle kunna peka på deras bäring som identifikator över tid).

Men lynnet behövde inte vara ett resultat av naturen som sådan. Sven B Ek visar i sitt bidrag till *Den regionala särarten* hur Blekingebon beskrivs som våldsam, ett resultat som delvis kommer sig av landskapets placering som gräns i äldre tider och att befolkningen tvingats till handling under förflutna strider. Han noterar även att befolkningen i Dalsland inte beskrivs uppvisa några yttre skillnader i förhållande till den allmänna svenska typen, förutom på ett ställe. Befolkningen i Högsättersbygden beskrivs: ”...i allmänhet hafva en rundare ansiktsbildning samt bruna ögon och svart hår.”⁵⁹ Den som noterar detta är nordisten Bengt Hesselman och han fortsätter:

I norra D. eller, som det ock kallas, Värmlands-D. är folklynnet lifligt och sangviniskt, mer likt Värmlandslynne. Folklynnet är för öfvrigt stillsamt mildt och vänlig, i högre grad än hvad eljest brukar vara fallet i forna gränsland...Dalbon är stark och härdad, men anses vara något trögare än grannarna i n. och s.⁶⁰

Om Hesselman var den ena betraktaren i detta fall var Lauritz Weibull en annan. Ek sätter in dessa i ett större sammanhang där han menar att dessa personer regionaliserade mänskliga identiteter via landskapet och att många lärda satte sin prägel på bl.a. uppslagsverk, läroböcker och skönlitteratur där den regionala särarten blev synliggjord. På så sätt förmedlades fördomar om t.ex. landskapslynnen.⁶¹ Jakob Christensson belyser i *Mot bättre vetande* litet om uppslagsverkens historia. Han noterar att i *Svenskt konversationslexikon*, från mitten av 1800-talet, ges förhållandevis mycket utrymme av det han ser som 1800-talets ”upptäckt” av folket. Folktro, traditioner och folklekar fanns med liksom ett avsnitt om ”Svenska folkets lynne och karakter” där befolkningen bl.a. beskrivs med nationella företecken t.ex. genom beskrivningar som gudfruktigt och obrottsligt lojal mot kungahuset. Överlag menar Christensson att 1800-talets uppslagsverk var fosterländsk till sin karaktär, det ena mer än det andra.⁶² Han bekräftar också Eks bild av de många lärdas inblandning i dessa uppslagsverk. I ett av de mer spridda och omfattande, *Nordisk familjebok*, observerar Christensson då det första bandet kom ut, att av verkets 119 författare var 25 professorer, 15 docenter, 11 filosofie doktorer o.s.v. Uppslagsverken hade fått en tydlig akademisk och vetenskaplig karaktär. Även

⁵⁹ Ek, Sven, B., ”Regional identitet – ett besvärligt kapitel” i Blomberg, B. & Lindquist, S-O., *Den regionala särarten*. s.79 f.

⁶⁰ Ibid. s. 80.

⁶¹ Ibid.

⁶² Christensson, J., ”Mot bättre vetande” i Christensson, J., *Signums svenska kulturhistoria Det moderna genombrottet*. s. 469 f.

i detta verk återfinns tidens sökande efter nationalkaraktärer men även rasbiologiska funderingar om folken utanför Västvärlden återfinns.⁶³ Men det var inte bara i uppslagsverk som tankar om det svenska återkom. Sekelskiftet 1800-1900 (men även tidigare) är en tid där många är upptagna med att söka det som man finner svenskt och många ur den svenska kulturfären debatterar saken, inte sällan med motstridiga inställningar. Verner von Heidenstam, August Strindberg och Ellen Key var, med sina uppfattningar, alla delaktiga i debatten. En intressant person i detta sammanhang är statistikern Gustav Sundbärg som 1911 skrev *Det svenska folklynnet*. Till en början publicerades denna skrift som en bilaga till emigrationsutredningen men den kom även att släppas separat och blev en storsäljare.⁶⁴ I likhet med många andra ger Sundbärg det svenska folket en rad egenskaper. Så beskriver han svensken som bl.a. avundsjuk, human och lidande av en brist på nationell självinsikt, svensken förstår inte alltid att uppskatta det som finns i landet utan blickar gärna utåt.⁶⁵ Samme Sundbärg noterar även differentiering vad gäller folklynnen. Dessa har tidigare stått nationsvis mot varandra men nu ser han hur detta sker inom landet och detta inom ramen för landskapen.⁶⁶ Även i skolan fick eleverna lära sig att de olika landskapen inte bara uppvisade olika naturtyper utan även att människorna var olika. Idéhistorikern Benny Jacobsson ger i ”Skolans konstruktion av landskap” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* (38 1999) en bild av geografiundervisningen i folkskolan under det sena 1800-talet. Dock hade det inte alltid varit landskapen som lyftes fram då Sverige skulle beskrivas. Jacobsson visar hur landskapen tävlade om utrymmet i skolböckerna med länen, stiftet och andra indelningar. Under det sena 1800-talet noterar han hur rekommendationer från ett kommissionsbetänkande (kommissionen granskade historie- och geografiböcker för läroverken men även för vissa folkskolor) från 1868 slår igenom och landskapen blir vanligare som den indelning man använde sig av när Sverige skulle beskrivas, allt med tillhörande folklynnen. Han ser även motsvarande utveckling för de geografiböcker som användes i folkskolan.⁶⁷ Två böcker som återkommer i debatten om landskapen som identitetsskapande är *Läsebok för folkskolan* och *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. I den förra växer antalet beskrivna landskap och därmed lynesbeskrivningarna i takt med att åren går. I tionde upplagan från 1907-1909 har alla landskap fått egna artiklar. Dock blev boken kritiserad mot slutet av 1800-talet av folkskollärarnas organisationer och moderna pedagoger för att vara tråkig, splittrad och för att inte innehålla den rätta patriotismen. Ett

⁶³ Ibid. s. 470 ff.

⁶⁴ Broberg, G., *a.a.* s. 179 ff.

⁶⁵ Sundbärg, G., ”Det svenska folklynnet” i Linnell, B., & Löfgren, M., *Svenska krusbär*. s. 348 ff.

⁶⁶ Ibid. s. 373.

⁶⁷ http://people.su.se/~benny/Skolan_1.htm

alternativ söktes och valet föll på Selma Lagerlöfs kända reseskildring. En skillnad mellan dessa böcker var att i *Läsebok för folkskolan* skildrades grannländerna och Sverige på ett sätt som fick vårt land att framstå som mindre önskvärt. Alfred Dahlin, bokprojektets organisatör menade att pga. av de färglösa beskrivningarna av landet hade: ”vår nation (lidit) stor skada under det senaste kvartseket.”⁶⁸ Istället borde hela innehållet i läseboken handla om hela Sverige. Jacobsson menar att dessa böcker fungerade som identitetsskapande för landets elever. Genom att läsa dem fick de lära sig vad som var utmärkande för olika landskap men även vilka egenskaper befolkningen hade. Jacobsson menar även att de elever som från 1880-talet tagit del av denna litteratur var de som bar upp det intresse som från 1910-talet kom att kasta ljus på hembygdsrörelsen och landskapsböcker. Identifikationsprocessen för landskapen återfinns han i form av tre teman som är återkommande. Det första temat är naturen som är grundläggande. Landskapet är alltid vackert och omväxlande. Landskapet ses ofta vara en miniatyr av Sverige och det betraktas ofta från en utkikspunkt. Det andra temat är historiska minnen som inte är lika framträdande som i konstruktionen av nationen men de finns och de anknyts till det landskap som för tillfället beskrivs (t.ex. Västergötlands gånggriftsfolk och Siljansbygdens upprorsminnen). Det tredje, och för uppsatsens mer intressanta, temat är folklynnen. Jacobsson ser hur dessa behandlas utförligt. Montesquieus klimatlära ligger ofta till grund då litteraturen t.ex. berättar om hur att slättbygder formar människor olika jämfört med skogsbygder. Dock är landskapsbefolkningen alltid arbetsam, redig och patriotisk – de skapar tillsammans en helhet.⁶⁹

Mycket av vad som idag uppfattas som regional särart upptäcktes och konstruerades runt sekelskiftet 1800-1900 och runt de ideal som då rådde om fosterbygd och fosterland. Många var de som sysselsatte sig med hembygdkulturen, inte minst personer ur den bildade medelklassen. Det regionala medvetandet som nu konstruerades var nära förbunden med framväxten av den moderna nationalstaten. Bosse Sundin menar i sitt bidrag till *Den regionala särarten*, ”Upptäckten av hembygden” att det regionala och det nationella förutsatte varandra. Han pekar på faktorer som kommunikationer, vilket gjorde det lättare att knyta samman landet, skolans enhetssträvanden med normalplan och modersmålsundervisning. Men även på ett seriöst intresse för dialekter och andra yttringar av folklig kultur, den oförstörda allmogen o.s.v. Till detta kan läggas den process som skapade en klass av lärare och tjänstemän som hade ett intresse av att skapa föreställningar om såväl det nationella som det regionala. Den nya nationen som växte fram bestod inte längre bara av ett centrum utan av olika delar som

⁶⁸ http://people.su.se/~benny/Skolan_2.htm

⁶⁹ Ibid.

tillsammans bildar helheten. Detta, menar Sundin, präglar också bilden av helheten. Nämnda *Läsebok för folkskolan* redovisade landet genom en presentation av Sveriges landskap. Nordiska museet ordnade sina samlingar landskapsvis, Nils Holgersson ser detsamma från ovan och Svenska Turistföreningen ger ut sina årsböcker.⁷⁰ Just dessa variabler nämner även Peter Aronsson et al i *Östgötar – finns dom?* I denna rapport menar författarna att den regionala tanken i Sverige har haft några olika höjdpunkter. En av dessa var i samband med övergången från ett ståndssamhälle till ett medborgarbaserat samhälle, en nation av individer. Denna process krävde mycket ”gemenskapande” i nya konstellationer och landskapen var en av dessa konstellationer, som ”...via Folkskolans läsebok, Turistföreningen, Skansen, Nordiska museet, insamlingar och arkiv blev en bild av Sveriges mångfald – inte etniskt uppfattad, utan just som en kulturell orkester inom nationens hägn.”⁷¹ Även Eva Österbergs uppsats i samma bok pekar på dessa helhetens delar:

Om den ena sidan av myntet är nationalkänslan, är dock den andra hembygdkänslan. Svenska flaggan vajar och nationalsången brusar – när de olika landskapens företrädare marscherar in på Stadion i sina olika bygdedräkter. Författare diskuterar vad som utmärker det svenska lynnet men också det skånska, norrländska eller småländska.⁷²

Också etnografen Orvar Löfgren kopplar ihop det nationella med det regionala. Under 1800-talet när stadens borgare började ge sig ut i landet letade de ofta efter regionala särdrag. Det fanns ingen motsättning mellan det nationella och det provinsiella, tvärtom. Det lilla speglade det stora, hembygdkärleken var en del av fosterlandskärleken.⁷³ Under den senare delen av 1800-talet blev landskapen en bas för denna nationella provinsialism. Tiden gick och landskapen blev utrustade med diverse tillhörigheter i form av djur, blommor, lynne och kynne. Detta hade naturligtvis litet att göra med reella lokala identiteter. Här finns ett symmetriskt vi-och-demtänkande. Om det finns ett norrländskt sätt att vara måste det finnas en skånsk eller dalsk motsvarighet. Ett avstamp som bottnar i någonting annat, en motsats. ”Så snickrades landskapsidentiteter till även i landskap som var föga kulturellt sammanhållna. Tillsammans utgjorde så de 24 landskapsvärldarna den mosaik som var Sverige.”⁷⁴

⁷⁰ Sundin, B., ”Upptäckten av hembygden. Om konstruktion av regional identitet” i Blomberg, B. & Lindquist, S.-O., *Den regionala särarten*. s. 11 ff.

⁷¹ Aronsson, P., et al *Östgötar – finns dom?* s. 7.

⁷² Österberg, E., *a.a.* s. 34.

⁷³ Löfgren, O., ”Kurhotell, pensionat och sommarland. Turisternas Sverigekarta.” i Blomberg, B. & Lindquist, S.-O., *Den regionala särarten*. s. 140.

⁷⁴ *Ibid.* s.141.

3:2 Sekelskiftets Sverige

Som redan framkommit gick tankar om det nationella, det regionala och hembygden hand i hand med de stora förändringar som Sverige upplevde under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Ståndssamhällets söndervittring påskyndades av borgar- och arbetarklassens framväxt som i sin tur grundade en rörelse med alltmer ökande ambitioner. Rädslan för den växande vänstern var i vissa samhällsklasser påtaglig. Likaså höll kvinnorörelsen på att ”trampa ur barnskorna”⁷⁵ Förhållandet mellan det urbana och det rurala var i gungning.⁷⁶ 1880 levde 20 % av befolkningen i urbana miljöer, 50 år senare var den siffran uppe i 80 %.⁷⁷ Emigrationen, som föranledde Sundbärg att beskriva det svenska folket, dränerade landet (från mitten av 1840-talet och fram till mitten av 1920-talet emigrerade knappt 1,3 miljoner svenskar⁷⁸) och industrialiseringen hade kommit för att stanna. Läger man till denna oroliga eller dynamiska tid Unionsupplösningen 1905, 1909 års storstrejk och kyrkans och vetenskapernas förändrade roll får man med Brobergs ord en smärtsam och anmärkningsvärd förändring.⁷⁹ Oron för nationens till synes olösliga problem fanns i samtiden. I denna förändring uppstod en spricka mellan den dominerande nationella självbilden och de nya sociala och ekonomiska villkoren. En ny bild behövdes. Som alltid var detta en process och som alltid var uppfattningarna inte samstämmiga. Nationalism var i slutet av 1800-talet ingen nyhet i Sverige (naturligtvis beroende på definition av begreppet). Den moderna, ur franska revolutionen sprungna, nationalismen hade åtminstone funnits i landet sedan början av 1800-talet då den representeras av den liberala nationalismen. Denna mynnar delvis ut i Skandinavismen (som i sin tur kan ses som en reaktion på göticism) som får sig en knäck när Sverige inte hjälper Danmark i kriget mot det kommande Tyska riket 1864. När nationalism i Sverige under 1880-talet får ett nytt uppsving är det med konservativa förtecken.⁸⁰ Dock har den storsvenska retoriken tonats ned. Fokus ligger inte längre på nationens ära och fornstora krigarbragder utan på hembygden och den gamla allmogekulturen.⁸¹ Detta märks tydligt i den allt mer provinsiella litteraturen och måleriet.⁸² Denna förskjutning kan sökas på några olika håll. Dels finns här en rädsla för att ett rotlöst proletariat ska växa fram. Inställningen var att industrialiseringen tenderade att skära av alla band med natur, hembygd och fosterland. En sönderslitande klasskamp lurade överallt. Här gällde det att återge känslan för naturen och hembygden

⁷⁵ Broberg, G., *a.a.* s. 171.

⁷⁶ *Ibid.* s. 186.

⁷⁷ Sandell, K., & Sörlin, S., *Friluftshistoria. Från "Härdade friluftslif" till Ekoturism och miljöpedagogik.* s. 13

⁷⁸ Blanck, D., "Amerikabild och emigration i Christensson, J., *a.a.* s. 272.

⁷⁹ Broberg, G., *a.a.* s. 171.

⁸⁰ Ruth, A., "Myten om svenskheten" i *Vår lösen* 5-6/85. s. 322 ff.

⁸¹ Gaunt, D., & Löfgren, O., *a.a.* s. 17

⁸² Broberg, G., *a.a.* s. 192.

som kom att fungera i fostrande syfte.⁸³ Dels finns här en växande borgarklass som å ena sidan i dessa oroliga tider sökte en trygghetspunkt där det äkta, riktiga svenska fanns och detta fann man i allmogekulturen. Å andra sidan åtnjuter samma borgarklass en, ur industrialiseringen kommen, fritid som gärna spenderades där det fanns en lämplig allmoge att åskåda.⁸⁴ Just allmogen sågs som ett värn mot det rotlösa proletariats samhällsomstörtande idéer och i föreställningarna om hembygden ingick tanken om en känsla av samhörighet som var klassöverskridande.⁸⁵ Här hade man således funnit en kur för att inte nationen skulle splittras.

3:3 Svenska Turistföreningen 1886-1915

Det var i ovanstående kontext som STF bildades och verkade. STF:s tillblivelse kan ses i ljuset av det som hänt i andra länder under 1800-talet. Föreningar för att främja turistväsendet uppstod i olika former. Så bildades t.ex. cyklistföreningar, resebyråer och senare även motor- och bilföreningar i Europa under 1800-talet (det sista exemplet i början av 1900-talet). Först ut var lokala och regionala turistföreningar som syftade till att främja turism inom en ort eller i ett område. Sedan kom alpföreningar och så småningom allmänna turistföreningar. Norge var först ut med att i föreningens namn ange ordet turist, Den Norske Turistforening bildas 1868, den finska motsvarigheten 1887 och den danska 1888. STF såg dagens ljus 1885.⁸⁶ Men andra faktorer spelade också in. Industrialiseringen hade gett förutsättningar för ångmaskinen och därmed ångbåtslinjer där turister kunde spendera sin tid. Av större vikt var utbyggandet av järnvägsnätet i Sverige. När norra stambanan till Ånge blev klar 1881 och när man med tåg kunde resa till Storlien 1882 låg fältet öppet för den svenska turisten⁸⁷ något som STF själva påpekar i utropet då föreningen bildades: ”Genom byggandet af norra stambanan hade vidsträckta och på naturscenerier rika trakter af vårt land, hvilka förut endast med kostnad och tidsutdrägt kunnat uppnås, gjorts tillgängliga och lätt åtkomliga för turister från såväl Sverige som utlandet.”⁸⁸ Sedan var ju själva turisten central för bildandet av en organisation som i första paragrafen i stadgarna anger att: ”Den Svenska Turistföreningen har till ändamål att utveckla och underlätta turistlivet i Sverige”⁸⁹. Och turisten fanns ju i form av den redan nämnda borgarklassen.⁹⁰ När föreningen 1915 fyllde 30 år skriver den dåvarande ordföranden

⁸³ Sundin, B., *a.a.* s. 19.

⁸⁴ Gaunt, D., & Löfgren, O., *a.a.* s. 20 ff.

⁸⁵ Sundin, B., *a.a.* s. 19 f.

⁸⁶ Sehlin, H., *STF:s roll i den svenska turismens historia.* s. 18 f.

⁸⁷ *Ibid.* s. 22.

⁸⁸ *STFÅ 1886 I.* s. 3

⁸⁹ *Ibid.* s. 4.

⁹⁰ Se även Broberg, G., & Johannisson, K., ”Styr som örnen till färd till fjällen” i Sehlin, H., *STF 100 år* s 61.

Louis Améen i STFÅ samma år att: ”Föreningen föddes, när de norrländska järnvägsanläggningarna med ett slag gjorde de nordsvenska fjällen, skogarna och vattendragen jämförelsevis lättåtkomliga.”⁹¹

Bildandet av STF låg således i tiden. Redan 1875 hade Per August Gödecke inspirerats av den norska motsvarigheten att bilda en svensk turistförening. Hans tanke var att den akademiska ungdomen i Sverige skulle lära känna sitt folk och land genom vandringar under enkla förhållande. Men det stannade vid skrivbordet. Tre år senare, 1878, aktualiserades frågan igen. Denna gång av Carl Wilhelm Forsstrand som även han inspirerats till ett sådant grundande av resor i Norge. Forsstrand, liksom Gödecke, såg att medlemmarna, åtminstone till en början, skulle komma ur akademiska kretsar. Inte heller denna gång blev det någon förening. I Uppsala 1884 hölls det flera möten som pekade på behovet av en turistförening i landet. Föredrag hölls om saken och resebrev i *Nya Dagligt Allehanda* pockade på behovet.

Det avgörande initiativet kom till slut i november samma år. Den 26:e denna månad publicerades ett Upprop för bildandet av en svensk turistförening. Detta var resultatet av en middag en knapp månad tidigare där 20 geologistuderande från Uppsala universitet gett en Docent Hjalmar Sjögren och studenten Torben Fegræus i uppdrag att utforma en inbjudan till att bilda en svensk turistförening. I slutet på februari 1885 kom så det konstituerande mötet att hållas där den första styrelsen och de första stadgarna antogs.⁹²

STF vilade idémässigt på fyra ben; det akademiskt vetenskapliga, det nationalistiska, det maskulina och det fysiskt aktiva.⁹³ Det akademiskt vetenskapliga kan ses på flera håll. Bland initiativtagarna och i den första styrelsen hade en överväldigande majoritet akademisk bakgrund. Av de 12 första styrelsemedlemmarna återfanns tre geologer, en zoolog, en docent i växtbiologi och en i botanik o.s.v. Alla utom tre omgav sig med akademiska titlar.⁹⁴ Förutom att göra livet lättare för turisterna fanns det även andra tidstypiska inslag i stadgarnas paragrafer. I andra paragrafen blir de vetenskapliga ambitionerna synliga. Där menar man att utvecklandet och underlättandet för turistlivet i Sverige ska ske genom planmässiga undersökningar och arbeten.⁹⁵ Detta återspeglas också i föreningens tidiga årsböcker där många artiklar är

⁹¹ Améen, L., *Trettio år. STFÅ 1915* s. X.

⁹² Sehlin, H., *a.a.* s. 37 ff.

⁹³ Eskilsson, L., *a.a.* s. 262.

⁹⁴ Sehlin, H., *a.a.* s. 40 ff.

⁹⁵ Eskilsson, L., *a.a.*

fyllda av naturvetenskapliga upptäckter.⁹⁶ Det nationalistiska kommer bl.a. i uttryck i föreningens tidiga och omfattande intresse för Norrland. Här återfinns den komplexa bild som Erlandsson-Hammargren visar. Dels ser föreningen ett Norrland med instrumentella ögon⁹⁷, ett Norrland som ska leda Sverige till ett modernt industrisamhälle.⁹⁸ Men här finns även nationens storhet återgiven. STF var en del av det som Gunnar Eriksson kallar för *Kartläggarna*. Fredrik Svenonius, personen bakom resebrevet i *Nya Dagligt Allehanda* tillika ledamot i den första styrelsen, hade funnit och rapporterat om apatitfyndigheter i Gällivarefältet.⁹⁹ STF:s tillkomst och verksamhetens de första 15 åren var en bidragande faktor till intresset för Norrland samtidigt som föreningen var ett uttryck för samma intresse.¹⁰⁰ Men intresset av Norrland med tillhörande fjäll har även andra bottnar, även om de är besläktade med den nationella naturen. De första turistföreningarna i Europa grundades under 1800-talet i en tid då vildmarken föreställdes vara en tillgång för den kulturtrötta/civilisationströtta människan. Vad vildmarken var kunde variera, det var beroende på de geografiska förutsättningarna. Den gemensamma nämnaren var dock bergen. Att just berglandskapet var synonymt med de stora skönhetsupplevelsorna var en utbredd uppfattning och så även hos STF som i en av sina första årsskrifter hänvisar just till bergen för sin blotta existens. ”En turistförening är i allmänhet född bergsbo. Det är den storslagna, mäktiga alpvärlden som i främsta rummet väcker till livs denna kärlek till naturen.”¹⁰¹

Om det vetenskapliga och nationalistiska delvis går hand i hand kan samma sak sägas om det maskulina och det fysiskt aktiva. STF var på inget sätt formellt stängt för kvinnor. I tredje paragrafen står att läsa: ”Medlem af föreningen blifver den som det önskar, svensk eller främ-ling, man eller qvinna...”¹⁰² Tittar man däremot på föreningens medlemslista från 1886 kan man notera att av föreningens 99 medlemmar är endast två kvinnor.¹⁰³ Säkerligen spelade den akademiska prägel in men av större vikt var själva definitionen av en turist och dennes givna resmål. Inom STF var detta en akademisk man och fjällen med tillhörande bergbestigning och

⁹⁶ Biörnstad, M., ”Fosterland och hembygd” i Sehlin, H., *STF 100 år* s. 40.

⁹⁷ Ibid. s. 6.

⁹⁸ Eskilsson, L., *a.a.* s. 261.

⁹⁹ Eriksson, G., *Kartläggarna*. s. 107.

¹⁰⁰ Sörlin, S. *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. s. 91 f

¹⁰¹ Broberg, G., & Johannisson, K., *a.a.* 56 f.

¹⁰² *STFÅ 1886 1*. s. 4

¹⁰³ *STFÅ 1886 2* s. 18 ff. I denna förteckning är inte förnamnet alltid utskrivet utan endast första bokstaven vilket leder till att det inte går att avgöra om det är en man eller kvinna. De två namngivna kvinnorna har titel som fru eller fröken, medan de andra namnlösa har titlar som Jägmästare, kyrkoherde, lektor vilket leder mig till slutsatsen att dessa är män.

högfjällsvandringar, vilket marginaliserade kvinnan, i princip, per definition, ställde henne utanför. Att vandra till fots gick an men några expeditionsliknande företag i den svenska fjällvärlden var det inte tal om. Diskursen som STF uppvisar under 1880- och 1890-talen bär en stark genusprägel. Råden och instruktioner till fjällturister skilde sig åt beroende på om de var riktade till en man eller en kvinna (t.ex. vägval, sällskap och svårighetsgrad) och bergbestigningar ansågs vara en manlig domän, i så pass stor utsträckning att man STFÅ 1889 uppmanar kvinnor att låta männen behålla klättringens triumfer samt att man i nedlåtande ordalag beskrev de kvinnliga klättrare som ändå fanns. Kvinnorna fick vackert turista på annat håll och detta håll blev med tiden bl.a. hembygden. Trots detta deltog en del kvinnor i ovan nämnda företag. Ibland i så pass stor utsträckning att det som tidigare ansetts varit svårt blev, när kvinnorna kom dit, inte lika svårt. Galdhöpiggen i Norge ansågs så tidigt som 1889 i STFÅ vara ett fjäll som inte erbjöd tillräckliga svårigheter och att det var demoraliserande att kämpa med en sådan motståndare. Förklaringen ligger delvis i att en hel del damer hade börjat ägna sig åt denna verksamhet. I takt med att kvinnan gjorde sin entré på bergsbestignings scen minskade samtidigt dess anseende. Dock förblev bergsbestigningar en manligt förknippad sysselsättning.¹⁰⁴

Intresset för Norrland och fjällen ledde obönhörligen till att föreningens medlemmar (och andra) kom i kontakt med samerna och detta möte avlöpte inte alltid friktionsfritt. Erlandson-Hammargren har visat hur bilden av en lapp kunde yttra sig i STFÅ (se kap 2) men här finns även andra röster. I den allra första STFÅ ger Fredrik Svenonius tips inför fjällturen. Här nämner han hur turisten kan (bör) uppträda i mötet med samerna:

Dessutom, då lappar träffas, må man ej betrakta dem såsom något slags djupt under oss stående halfmenniskor! ”Se dem ej med den okunnige främlingens nyfikna ögon; *lef* med dem, och Ni skall snart finna, att *lappen i afseende på intelligens och goda naturliga egenskaper är svensken jemnbördig!*”¹⁰⁵ Uppenbarligen var detta ett problem och det verkar som att det fortsatte vara ett problem. Fem år senare ger signaturen *Lapplund* under rubriken *Några småsaker för turister, som träffa på lappar*” sex handfasta råd i mötet med samerna. Tonen är påfallande raljant och sarkastisk:

1 Kom framför allt ihåg, att lapparna inte alls äro något slags vildar, utan hyggliga och civiliserade menniskor...2 Ni behöfver alltså inte skänka lapparna tobak för att de skola låta bli att äta upp er (sic!) – det göra de

¹⁰⁴ Eskilsson, L., *a.a.* s. 266 ff.

¹⁰⁵ Svenonius, F., ”Några vinkar för resande i Lule Lappmark” i *STFÅ 1886 I* s. 10.

inte i alla fall, såvida ni inte är alldeles för söt och rar, förstås...5 Har ni någon liten söt vovvov med er på er färd, så skall ni vara snälla och inte taga med er den...¹⁰⁶

Med tanke på nationallynnen avslutar Lapplund genom att helt ifrågasätta existensen av sådana, inte bara för lapparna utan överhuvudtaget. Vad som föranlett Lapplund att uttrycka sig på detta sätt framkommer inte men då Lapplund döljer sin identitet kan man anta att hans ord inte mottogs med instämmande nickningar överallt.

Många av dessa förhållanden kom att ändras med tiden. Under 1900-talets första årtionde var Norrlandsbilden visserligen fortfarande stark men andra delar av landet fick allt mer utrymme. Redan under 1800-talet hade reseskildringar från andra resmål håll funnits med t.ex. Väster- och Östergötland, Småland och Blekinge.¹⁰⁷ Fram till 1910 var dock Lappland det klart dominerande landskapet. Av alla skrivna artiklar (925 st) handlar 19 % om Lappland och antalet bilder från samma landskap var under samma tid 18 %. Detta kan jämföras med ”tvåan” Jämtland vars utdelning var 12 % av artiklarna men bara 5,4 % av bilderna. Dalarna kom på tredje plats med 8 % av artiklarna och 9 % av bilderna. På delad fjärde plats återfinns Skåne och Västergötland. Längst bak i kön finner man Gästrikland som återgavs med tre artiklar och åtta bilder.¹⁰⁸ Även innehållet i artiklarna i STFÅ förändrads från att från sekelskiftet innehålla fler kulturella inslag. Man söker väcka intresse hos medlemmarna för olika sidor av kulturarvet men man stannar inte där. Turisterna kom att ses som en potentiell hjälpkår i arbetet med att rädda det hotade kulturarvet. 1899 uttrycker språkforskaren J A Lundell en önskan om att utrusta turisterna med måttband, rutat papper, blyertspenna och kamera för att kunna utföra ett fältarbete som syftade till att göra ritningar och beskrivningar av allmogebebyggelsen i landet som det fanns för lite kunskap om. Men även om folkets arbete, om seder och bruk, tankesätt och dans behövdes det mer kunskap om och detta arbete ansågs vara en lämplig syssla för kvinnliga turister. Även allmogehemmen och den svenska byggnadskonsten ansågs vara viktiga att dokumentera. Genom att göra detta arbete skulle man som turist få uppleva något utöver det vanliga. Detta budskap – att se turismen som ett aktivt sökande efter kunskap – var något som föreningen tog fasta på¹⁰⁹ och som även Dickson har visat.

¹⁰⁶ Sign. Lapplund, ” Några småsaker för turister, som träffa på lappar” i *STFÅ 1891*. s. 57 f.

¹⁰⁷ Biörnstad, M., ”Fosterland och hembygd” i Sehlin, H., *STF 100 år* s. 32.

¹⁰⁸ Thaning, O., ”Hundra år med årsskriften” i Sehlin, H., *STFÅ 100 år* s 90.

¹⁰⁹ Biörnstad, M., *a.a.* s. 40 f.

Till en början fanns två inställningar i föreningen, den ena som ville lägga huvudvikten på den utländska turisttrafiken till och i Sverige och den andra som ville att föreningen skulle utvecklas till en fosterländsk vandringsklubb. Den senare hade även tydliga ideella förtecken. Debatten mellan dessa två läger var tidvis hård och man kritiserade varandra hårt. Den förra inriktningen såg den ideella verksamheten inneha barnsliga mål medan dessa å sin sida såg en fara i att låta en internationell, visserligen rik, turism verka i landet. Faran låg bl.a. i att: "...samtidigt utrota högdjuren i våra skogar, fiska upp innevånarna i våra älfvar och komma våra landsvägar att genljuda af otidigheter och piskrapp."¹¹⁰ Från 1895 hade man bestämt inriktningen, det var den inhemska turismen som sattes i främsta rummet och redan 1891 hade föreningens första paragraf i stadgarna ändrats från "Den Svenska Turistföreningen har till ändamål att utveckla och underlätta turistlivet i Sverige"¹¹¹ till "Den svenska Turistföreningens ändamål är att i fosterlandets intresse utveckla och underlätta turistväsendet i Sverige samt arbeta för spridandet af kännedom om land och folk."¹¹² Härur springer föreningens ständiga motto "Känn ditt land" men även "Känn ditt folk". Detta kännande låg i tiden. Arthur Hazelius hade en tid innan lyft fram devisen "Känn dig själv" som rubrik för både Nordiska museets och Skansens verksamhet. Liknande tankar fanns även hos ledande personer inom STF och med sitt motto ville man gå utanför individen, man ville stärka banden mellan olika medborgargrupper och skapa en gemensam känsla för Sverige som fosterland och hembygd.¹¹³ Föreningen kom med sin årsbok att bli en tungviktare i sammanhanget. Erlandsson-Hammargren menar att spridningen av STFÅ var exceptionell. Då föreningen 1895 fyllde 10 år var upplagan av STFÅ 15000 exemplar.¹¹⁴ 15 år senare, 1910 var upplagan 55000 exemplar¹¹⁵ och året för landskapstemats införande, 1915 var upplagan 60250.¹¹⁶ Samma år hade den totala upplagan av föreningens dittills utgivna årsböcker nått nästan 850 000 exemplar. Erlandsson-Hammargren sätter dessa siffror i relation till andra böckers utgåvor och jämför med bl.a. Strindbergs *Röda rummet* som, de fem första utgåvorna, hade en upplaga på 7500 exemplar, vilket för sin tid ansågs vara unikt. Han jämför också med Heidenstams debutdikt-samling *Vallfart och vandringsår* vilket hade en upplaga på 1500 exemplar och behövde tolv år på sig för att säljas.¹¹⁷ STFÅ hade, en för tiden, mycket stor spridning. Vilken effekt denna spridning hade på läsarna är givetvis svårt att sia om. STFÅ användes i skolorna och i början

¹¹⁰ Ibid. s. 36.

¹¹¹ STFÅ 1890 s. 208.

¹¹² STFÅ 1891 s. 156.

¹¹³ Biörnstad, M., a.a. s. 36.

¹¹⁴ Erlandsson-Hammargren a.a. s. 32.

¹¹⁵ STFÅ 1911 s. 407.

¹¹⁶ STFÅ 1916 s. 433.

¹¹⁷ Erlandsson-Hammargren a.a. s. 32 f.

av 1930-talet var ca 8 % av föreningens eller ca 10 000 av föreningens medlemmar folkskollärare.¹¹⁸

Följande tabell ger en bild av föreningens utveckling rörande antal medlemmar

År	Medlemmar
1885	74
1890	3274
1895	12308
1900	25535
1905	36111
1910	51659
1915	60185
1920	94407
1925	113575
1930	126539
1935	127339 ¹¹⁹

Tabell 1 Medlemsantal i STF 1885-1935

Att föreningen ville stärka banden mellan olika samhällsklasser placerar STF väl i sin samtid. I årsboken från 1912 kommenterar signaturen F.W. Gustav Sundbärgs bok *Det svenska folklynnnet*. F.W. citerar Sundbärg: ”Vi svenskar hafva verkligen under senaste tid begynt i någon mån älska vårt land. Därtill har Turistföreningen i ej ringa mån bidragit.”¹²⁰ och konstaterar att det är tack vare årsskriften som detta har kunnat ske. STFÅ ses här bl.a. som: ”en guldgrufva för hvar och en som önskar en djupare kunskap om vad som rör fäderneslandets natur, kultur och historia.”¹²¹ Inte heller föreningens framgång i medlemsantal går obemärkt förbi: ”Nära 54,000 personer ur alla samhällsklasser i äfven de aflägsnaste trakter af vårt land, eller i det närmaste hvar hundra person i Sverige tillhörde under år 1911 Svenska Turistföreningen...”¹²² STF var medvetna om sin roll.

Nämnda Svenonius och Fegræus var STFÅ:s första redaktörer (1886-1890 resp. 1891). Då bägge var geologer satte detta sin prägel på skriften.¹²³ Mellan 1897-1908 var Mauritz Boheman redaktör. Han var, till skillnad från de två första, inte naturvetare. Boheman var bibliote-

¹¹⁸ Thaning, O., *a.a.* s. 85 f.

¹¹⁹ Anrick, C-J., *STF 1885-1935 En krönika om SVENSKA TURISTFÖRENINGEN*.

¹²⁰ *STFÅ 1912*. s. 340.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Ibid.*

¹²³ Sehlin, H., *a.a.* s. 154 ff.

karie och fil. dr. i romanska språk och det är under hans tid som förändring i STFÅ är märkbar. Mauritz Boheman var gift med Ezaline Boheman, även hon verksam sedan 1903 inom STF. Då hade hon ansvaret för bildarkivet men blev 1911 redaktör som STFÅ och stannade på den posten fram till 1928. Att en kvinna skulle vara redaktör för STFÅ var inte helt okontroversiellt inom föreningen. I föreningens styrelseprotokoll från 26 april 1911 framkommer att: ”Herr Andersson anhöll att få till protokollet antecknad att han icke kunde instämma med den af hr Bergström uttalande uppfattningen, att redan det att en person är kvinna gör henne i. o. f. sig olämplig att fungera såsom redaktör för För:s publikationer.”¹²⁴ Det är under Ezaline Bohemans tid som STFÅ får sitt första landskapstema och Boheman hade, i egenskap av redaktör möjlighet att forma årsskriften efter eget behag. Innehållet var beställt och det var upp till redaktören att välja vilka bidrag som skulle komma med. Bohemans hade även möjlighet att själv engagera och styra de författare vars texter om hon såg framför sig i årsboken.¹²⁵ I och med införandet av landskapsserien gick STF:s syften hand i hand med hembygdsrörelsen. Avsikten med temabehandlingen var bl.a. att genom en presentation av landskapen öka årsskriftens värde som källskrift för hembygdsforskningen.¹²⁶ Föreningens medlemmar fick en mångårig belysning av de svenska landskapen. Den första temaserien om landskapen släpptes mellan 1915-1940. Sedan hade föreningen fram till 1960 några andra teman. 1961 släpptes den andra temaserien om landskapen och denna löpte fram till 1986 då föreningen firade 100-års jubileum. Landskapen återupptogs som tema för tredje gången 1996 men endast sex landskap behandlades innan serien lades i malpåse. Föreningen släpper fortsättningsvis årsböcker men sedan 2002 finns inga, över tid, sammanhängande teman.¹²⁷

4. Undersökning

Innan själva undersökningen tar vid kan det vara på sin plats att återge frågeställningarna och nämna något om i vilken turordning de besvaras. Först besvaras den del av fråga 4 som avser hur stort utrymme varje landskap fick i sin bok. Därefter redovisas och diskuteras de medtagna utsagorna vilket ger svar på fråga 1 om vilka rumsligt anknutna utsagor som finns och fråga 2 om de bär på en regional eller nationell prägel samt fråga 3 om det regionala sätts i kontrast till det nationella eller om det regionala ses som en del av det nationella. Varje undersökningskapitel avslutas med en kort sammanfattning. I denna besvaras även återstoden

¹²⁴ Eskilsson, L., *a.a.* s. 274 f.

¹²⁵ Eskilsson, L., ”Ezaline Boheman – Verksamheten var verket” i Ambjörnsson, R., (red) & Sörlin, S., (red) *Obemärkta Det dagliga livets idéer.* s. 117.

¹²⁶ Lundberg, K., *Från natursceneri till turistprodukt – om synen på natur, miljöer och människor hos Svenska turistföreningen under hundra år.* s. 29.

¹²⁷ STFÅ 2008. s. 207.

av fråga 4, den del som rör huruvida det finns landskap som har fler eller färre utsagor. Denna fråga kommer sedan att besvaras i sin helhet i den sammanfattande diskussionen (nästa kapitel). Det samma gäller fråga 5.

1915 Uppland

Årsboken 1915 om Uppland var den första landskapsboken i den första serien om de svenska landskapen. Boken innehåller 48 kapitel varav 9 (18,75 %) handlar om Uppland. Av bokens 460 sidor handlar 124 (26,95 %) om Uppland.

Boken inleds med ett kapitel som belyser det faktum att STF fyller 30 år 1915 och man tar upp den utveckling som föreningen genomgått under denna tid.

Efter detta kapitel följer det första som handlar om Uppland, som heter kort och gott *Uppland*, och är skrivet av redaktören Ezaline Boheman. I denna inledning till årsskriften förklarar man STFs vilja att ”inviga ett nytt lustrum med ett nytt uppslag...”¹²⁸ dvs. att ge en samlad bild av ett svenskt landskap. Dock är man inte beredd att försumma andra delar av landet i årsboken vilket kan förklara att landskapet får tämligen lite utrymme i boken. Värt att notera är här att man påpekar att detta nya uppslag ”...överensstämmer med Föreningens fosterländska uppgift.”¹²⁹

Att Uppland är det landskap som först skildras motiveras med att den geologiska strukturen är ovanligt intressant, att naturen hör till de mest mångskiftande och att Uppland har en minst sagt central plats i Sveriges historia. Den mångskiftande naturen, kusttrakterna i öster och skogsbygderna i norr, är den faktor som ”...satt sin särprägel på folkets och kulturens utveckling”¹³⁰. Vad denna särprägel består av går man inte in på i detta kapitel.

Överlag innehåller STFÅ 1915 få, om ens några utsagor om människorna i Uppland och kopplingarna mellan deras egenskaper och det avgränsade området lyser med sin frånvaro med ett enda undantag. Boken och dess kapitel behandlar bl.a. Uppsalas arkitektur, uppländska klockstaplar och uppländska bondehem och uppländsk bondekonst, men även om det forntida Uppland och turistleder i landskapet. Man berättar om allmogens konstskicklighet, likheter och skillnader mellan uppländska och andra landskaps klockstaplar men mycket litet om egenskaper eller sätt att vara som kopplas ihop med den uppländska befolkningen. För uppsatsen intressanta kopplingar återfinns i t.ex. det hantverk som upplandsallmogen producerat och här lyfts skillnader fram, skillnader som förklaras med dess geografiska ursprung.

¹²⁸ Ezaline, B., ”Uppland” i *STFÅ 1915* s. XV.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

Författaren till kapitlet ”Uppländska bondehem och uppländsk bondekonst” menar att landskapet kan indelas geografiskt i ett öst och ett väst och att geografin gett upphov till ”kustkulturen i öster och inlandskulturen i väster”¹³¹ där den förra ”...ägde en ofantligt mycket större portion liv och sprudlande kraft.”¹³² För att visa detta diskuteras skillnader i div bruksföremål (t.ex. kavelbrädor och selvbågar) där författaren ser att Uppland utgör en gräns för ett större område än själva landskapet. Bruksföremål från östra Uppland uppvisar likheter med motsvarande föremål från Dalarna, Trøndelagen i Norge, Norrland, Sveriges östkust och västra Finland.¹³³ Kopplingen här är mellan de förutsättningar som geografin gett och den kultur - de föremål som allmogen producerat, men ingenting annat.

Undantaget från frånvaron av påståenden utgörs av kapitlet Hemslöjd i Bälinge socken där följande påstås: ”Bälingebon är i hög grad konservativ”¹³⁴ Det konservativa ligger dels i ett fasthållande vid äldre tiders byggnadskonst och dels i en ovilja att använda nya material. Här ställs det äldre linet mot den nyare bomullen. Trots den konservativa läggningen sägs bomullen gjort tämligen stora framsteg. Dock finns det vissa personer som motstår nymodigheterna: ”...de äga den gamla kulturen alltför starkt i blodet för att kunna nedlåta sig till den mindervärdiga bomullen...”¹³⁵ Man förklarar denna inställning i form av ett ”...ovärderligt arv från sina förfäder på dessa gårdar sedan sekler tillbaka...”¹³⁶ Att vara konservativ i Bälinge socken är således av kulturen givet och det beskrivs i positiva ordalag. Andra kapitel i boken handlar om Uppsala, en herrgård i Sätuna, det forntida Uppland, skärgårdsorginal samt turistleder i Uppland.

De rumsligt anknutna utsagorna som finns om befolkningen i Uppland är mycket få och dessutom tämligen svaga. Den utsaga som tagits fram bär på en mer regional prägel men sätts inte i kontrast till det nationella. Det regionala framkommer mer i beskrivningarna av allmogens bruksföremål där det uppländska ses som en del av något mer, även om det har sin särart. Men då är det inte landskapet som avses.

¹³¹ Lithberg, N., “Uppländska bondehem och uppländsk bondekonst” i *ibid.* s. 59.

¹³² *Ibid.* s. 73.

¹³³ *Ibid.* 73f.

¹³⁴ *Ibid.* s. 73.

¹³⁵ *Ibid.* s. 78.

¹³⁶ *Ibid.*

1916 Småland

Boken innehåller 40 kapitel varav 11 (27,5 %) handlar om Småland. Av bokens 450 sidor handlar 181 (40,22 %) om Småland.

Om inledningskapitlet om Uppland var sparsamt med påståenden om det uppländska så är motsvarande kapitel om Småland 1916 dess motsats. Det heter *Småland* och är skrivet av Ellen Key. Läsaren får här reda på att smålänningen kännetecknas av seg styrka och denna styrka är av naturen given:

...på den sega styrka, som kännetecknar smålänningen och som fått sitt uttryck i ett ordspråk, vilket kanske ej uteslutande tillhör Småland men som säkerligen danats där: *Det är gott att ha sten till granne*. Denna granne har hos smålänningen framkallat nyssnämnda sega styrka, som en karg natur kräver...¹³⁷

Egenskapen kommer från den karga naturen och bibehålls p.g.a. densamme, en växelverkan om man så vill. Kapitlet fortsätter med andra ordspråk om smålänningens karaktär. Här ställs t.ex. ”östgöte, Gud vare lov”¹³⁸ mot ”smålänningar, Gud hjälpe oss.”¹³⁹ Småland framställs som ett magert landskap till skillnad från Skåne och Östergötland. Trots detta (eller kanske tack vare) står smålänningen rak i ryggen när glåporden kommer, inte bara från grannarna i norr (Östergötland) och söder (Skåne), utan från hela landet. Författarinnan till kapitlet menar att alla de ordspråk som finns om svenska landskapslynnen så är det småländska lynnet som gett upphov till flest. ”Och detta tyder ej endast på ett utpräglat kynne, utan även att detta kynne har egenskaper, som just icke äro vanliga hos de övriga svenskarna och som därför ådragit sig den mer eller mindre ovänliga uppmärksamhet, som ägnas det ovanliga.”¹⁴⁰ Här framkommer alltså en bild av egenskaper som skiljer sig från det nationella och som p.g.a. detta ses som något annorlunda. Även en referens till den svenska avundsjukan kan noteras. Kraft, företagsamhet och ihärdighet i kombination med förnöjsamhet, tålmod och sparsamhet anses vara typiskt för smålänningar och den grad dessa egenskaper uppvisar anses vara unikt för landet. Just företagsamheten betonas då: ”...en smålänning nog reder sig om han så sitter på ett torvtak med en enda get!”¹⁴¹ Trots dessa tydliga egenskaper sägs folket och naturen vara ett Sverige i sammandrag. Här finns således både det regionala och det nationella.

Efter detta inledningskapitel kommer ett kapitel om Hus och husgeråd hos småländsk allmoge där läsaren nästan får motsatt budskap än det ovanstående. Visserligen talar man inte

¹³⁷ Ellen, K., ”Småland” i *STFÅ 1916* s 2.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid. s. 2f.

¹⁴¹ Ibid. s. 2.

om landskapslygne eller befolkningens sätt att vara men väl om att Småland igår och idag ”...vuxit ihop till vare sig någon etnologisk eller politisk enhet.”¹⁴² Varför Småland uppstod förklaras med att:

...det enda gemensamma för de många ”små” folkstammar, som bodde här, var att de ej räknades till något av de folk, som bebodde de angränsande rika slättbygderna. Intet av de ”små” landen blev någonsin så mäktigt, att det kunde assimilera sina småländska grannar till en enhet.¹⁴³

Detta förhållande innebar att det inte uppstod någon gemensamhet i intressen eller strävanden utan alla dessa ”små” folk gick sin egen väg vilket i sin tur innebar att någon ”huvudstad” för Smålands del inte vuxit fram och att befolkningen heller inte blev ledande för kulturutvecklingen. Istället fick folket: ”...mottaga talrika intryck utifrån och sedan söka inarbeta dem i sina hemförhållanden.”¹⁴⁴ Kapitlet fortsätter med att beskriva arkitektur och bruksföremål i Småland tillhörande allmogen. Inga påståenden finns mer i kapitlet förens i slutet. Här kopplar man samman den magra småländska jordens avkastningsmöjligheter med frånvaron av lyxföremål och drar slutsatsen att husgeråden hos den småländska allmogen ”...komma därför att ge ett sant uttryck för landskapets ekonomiska liv.”¹⁴⁵

I följande kapitel ”I Tjust förr och nu” tecknar författarinnan Ada Rydström ett porträtt om de nordostliga delarna av Småland. Kapitlet varvar bl.a. historia, personligheter och sockenbeskrivningar. Det inleds med en historisk översikt och man finner spår i källmaterialet om befolkningen i detta område från ca år 550. Området beskrivs ha varit tämligen isolerat. Men:

...från Östgöta land sändes ljusstrålar ned mot det fagra Tjustlandet, vars säregna behag ökades genom denna blandning av östgötaodling och – ordning med småländsk ursprunglighet...”Andliga östgötar” men likväl käcka smålänningar i levernets bestyr och bekymmer, det är tjustbornas egenart, som ännu i dag fördelaktigt utmärker Tjusts befolkning.¹⁴⁶

Återigen skymtar här inblandningen från andra landskap, här i form av hjälp. Tjust beskrivs som ett förlovat land som blir ännu bättre med en touch från Östergötland. Denna del uppvisar således både likheter och skillnader med föregående kapitel. Borta är den lite nedsättande tonen som beskrev de etnologiskt och politiskt splittrade smålänningarna samtidigt som påverkan utifrån finns kvar. Samtidigt som man talar om tjustbornas egenskaper finns här skill-

¹⁴² Ambrosiani, S., ”Hus och husgeråd hos småländsk allmoge.” i *ibid.* s. 6.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ *Ibid.* s. 29.

¹⁴⁶ Rydström, A., ”I Tjust förr och nu” i *Ibid.* s. 31.

nader. Lite längre fram i kapitlet skriver man om skärborna som beskrivs som präktiga (i goda ordalag), vana att ta hand om sig själva och genom sina resor och ”genom besök på och lotsning av olika slags skepp och båtar, få de gärna en vidare syn på och en djupare uppfattning av tingen än den endast till landbacken hänvisade ”fastlänningen””¹⁴⁷

I det fjärde kapitlet, Tegnér och Småland, skildras Esaias Tegnér's tid i landskapet. Författaren ställer sig frågan om Tegnér har haft Småland kärt, om han trivts bland dess befolkning. I svaret på denna fråga omtalas smålänningen som ”glad och vänlig.”¹⁴⁸ Ingen förklaring ges till dessa egenskaper.

Följande kapitel, kapitel 5, handlar om gamla kyrkor i Småland och i likhet med kapitlet ”Uppländska bondehem och uppländsk bondekonst” i STFÅ 1915 söks likheter och skillnader inom och utom landskapet. I ett citat av Elias Fries hävdas att ”...Värend...är Smålands hjärta!”¹⁴⁹ Ingen egentlig förklaring ges till vad som menas.

Det sjätte kapitlet beskriver det äldsta Småland (stenålder). Kapitlet inleds med en diskussion om det samtida samhällets behov av naturresurser. Författaren drar paralleller med forntiden och menar att människan då använde endast det som kunde omsättas till näring. Författaren menar att detta nog gällde de första smålänningarna men även deras mer sentida landskapsfränder: ”Visserligen lära ju deras efterkommande i våra dagar ha kvar en ovanlig förmåga att reda sig på litet...”¹⁵⁰ Återigen återkommer företagsamheten. Några förklaringar till denna förmåga ges dock inte.

I kapitlet ”Från »Östra Härad»” beskriver man de stridigheter som en gång i tiden präglade landskapets södra delar. Man nämner strider med Danmark men även strider i det forntida kungariket Niudung. Under dessa stridigheter danades:

...de »små landens» invånare till vapenföra män, härdiga och vana vid kamp såväl mot fientligt sinnade människor som mot en karg och tungarbetad jord, ...Så blev smålänningen säkerligen såväl en duktig affärsman som en bård kämpe, och det lär sitta i ännu i dag.¹⁵¹

Värt att notera är att Dackefejden nämns i anslutning till ovan nämnda utsaga men då är slutsatserna redan dragna. Dackefejden hör inte till de stridigheter som danade smålänningen. Fejden som sådan beskrivs som en märklig episod i landets historia och man nämner att Östra

¹⁴⁷ Ibid. s. 34.

¹⁴⁸ Wrangel, E., ”Tegnér och Småland” I Ibid. s. 75.

¹⁴⁹ Wrangel, E., & Carlsson, G., ”Gamla kyrkor I Småland.” i ibid. s. 89.

¹⁵⁰ Stolpe, P., ”Det äldsta Småland.” i ibid. s. 122.

¹⁵¹ Dahlborg, C., ”Från Östra härad” i ibid. s. 154 f.

häradsborna: ”...hava tagit särskild del.”¹⁵² Här finns ingen kontext som ger ytterligare ledning.

I det sista kapitlet som tar upp Småland, ”Genom småländska bygder” ges en delvis annan förklaring till smålänningarnas sätt att vara. Här är det inte den karga naturen utan, återigen, striderna som gjort smålänningen till vad den är. Landskapet beskrivs innehålla många lämningar efter borgar och skansar som vittnar om orostider då Småland var (Sveriges) utpost mot Danmark:

...och då långa tiders historia belystes av branden från kyrkor och byar, färgades av blod från en hel rad av slaktningar och mord och genljöd av veklagen över förtryck och pålagor. Man börjar då förstå, varför smålandsbygden än idag är fattig och varför dess idoga, hårt prövade folk är så månt om sin rätt och sin slant. Vad fem sekler nedbrutit ha tre ej kunnat helt bygga upp.¹⁵³

Återigen är det yttre omständigheter som påverkat landskapet. Fattigdomen finns här men den är utifrån kommen. Det är danskarnas framfart som lett till Smålands nuvarande situation och som dessutom präglat människorna.

I samma kapitel berättar författaren hur denne korsat Småland och sett alla landskapets hörn och det han ser är bl.a. ett Norrland i miniatyr: ”...och där har jag sett Norrland, ja ett Norrland i miniatyr, med forsande älv, med timmerflottar och kolmilor och med så väldig skog...”¹⁵⁴ Förutom dessa kapitel återfinns i boken bl.a. ett kapitel om stadsparken i Jönköping samt ett om Kalmar i forntid och nutid.

STFÅ 1916 innehåller en rad utsagor om Smålands befolkning och det småländska. Tillsammans ger de inte en samstämmig bild av landskapet. Smålänningens företagsamhet och sparsamhet är återkommande men förklaringarna till dessa utsagor varierar. Både natur och kultur sägs vara upphovet. De bär på en regional prägel men det som beskrivs vara småländskt har ofta fått motta influenser utifrån. Det regionala sätts inte i kontrast till det nationella. Visserligen beskrivs smålänningen uppnått en grad av vissa egenskaper som gör denne unik för landet men samtidigt sägs det att folken och naturen är ett Sverige i sammandrag. Till detta kan läggas att Norrland i miniatyr sägs finnas i landskapet. Även om det inte sägs rakt ut (eller kanske tack vare) så kopplas Småland och nationen ihop till ett då man kommer in på Dackefejden. Denna omtalas inte alls i lika stor utsträckning som striderna

¹⁵² Ibid. s. 155.

¹⁵³ Åkerhielm, E., ”Genom småländska bygder” i *ibid.* s. 170.

¹⁵⁴ Ibid. s. 165.

med Danmark och ses inte heller vara en viktig del i vad som gjort smålänningen till smålänning.

1917 Bohuslän

Boken innehåller 37 kapitel varav 5 (13,5 %) handlar om Småland. Av bokens 367 sidor handlar 150 (40,87 %) om Småland.

Denna den tredje boken om de svenska landskapen skiljer sig litet från de två tidigare. Böckerna om Uppland och Småland inleddes bägge med ett kapitel bärande landskapens namn. STFÅ 1917 inleds med ett 66 sidor långt kapitel om Göteborg och först efter detta kommer ett kapitel som namngivits *Några ord om Bohuslän*. I detta kapitel, som är betydligt längre än de två tidigare nämnda, omtalas Bohuslän som ett motsatsernas landskap. Författaren pekar på geologin som uppvisar granit såväl som gnejs. Även djur och växtlivet beskrivs innehålla stora variationer och motsatser. T.ex. så pekar författaren på att här finns, förutom de sydliga formerna av växter även typiska fjällväxter. Likaså finns här fåglar som vanligen påträffas i fjällens björkbälte.¹⁵⁵ Även befolkningen beskrivs i dessa motsatsens termer:

Också bohuslänningens läggning och lynne synas mig rika på motsatser Å ena sidan är han vaken och villig att upptaga nya tillvägagångssätt och tillägna sig nya redskap, framförallt vid fisket, å andra sidan visar han ofta en omedgörlig, trög konservatism.¹⁵⁶

Författaren beskriver hur många fiskare införskaffat nya båttyper samtidigt som: "...bredvid allt detta framträder ofta ett fasthängande vid det gamla."¹⁵⁷ samt: "Kanske finnes ofta en alldeles oresonlig fruktan för vad nytt är."¹⁵⁸ Varifrån dessa egenskaper kommer förklaras inte. Dock pekar författaren på att dessa motsatser inom befolkningen är större än vad det varit på länge och förmodligen större än vad de kommer att vara i framtiden. Förklaringen till detta är ett generationsskifte där den yngre generationen hyser andra intressen än den äldre. De senare hänger kvar vid sina uppfattningar om brännvinets fria bruk, flitiga kyrkobesök och Schartaus lära medan de förra intresserar sig för nykterhetsrörelsen, skytteväsendet (med tävlingar t.o.m. på söndagar) och: "...ej minst socialism."¹⁵⁹ De motsatser som författaren ger prov på och som under senare tid ökat beror inte bara på olika värderingar hos generationerna

¹⁵⁵ Jägerskiöld, L., A., "Några ord om Bohuslän" i *STFÅ 1917* s. 70-85.

¹⁵⁶ *Ibid.* s. 85.

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ *Ibid.* s. 86.

¹⁵⁹ *Ibid.* s. 87.

utan även på den arbetskraftsinvandring som stenindustrin gett upphov till: ”Därigenom har det hänt att ett samhälles ursprungliga invånare kommit i mindretal gentemot de nyinflyttade stenhuggarna, vilkas åsikter oftast gå stick i stäv mot de inföddas.”¹⁶⁰ Författaren för alltså ett resonemang som tar avstamp i ett motsatsernas lynne vars ursprung inte förklaras och landar i en samhällsförändring som indirekt ökar graden av detta sätt att vara. Om ursprunget till detta lynne är outtalat är kontinuiteten av kulturen given. Författaren ser även andra, vad han kallar, lynnesläggningar: ”Bohuslänningen har i vardagslag ett tung, allvarligt lynne...Med denna lynnesläggning går en rätt utpräglad fatalism väl ihop.”¹⁶¹ Inte heller detta lynnes ursprung förklaras. Avslutningsvis menar författaren att en viss bygdestolthet är vanlig i många trakter i Bohuslän. Denna tar sig gärna uttryck i att man benämner grannorten med mindre smickrande namn. I samband med detta berättar författaren att förr i tiden var det vanligt att slagsmål utbröt mellan grannorter: ”Dessa yttringar av kvarlevande *vikingalynne* (min kurs) voro så kända, att man ej gärna förde beväring från Orust och Tjörn tillsammans till Backamo, ty då blev det förvisso slagsmål av.”¹⁶² I en sista kommentar i sitt kapitel menar författaren att:

...vårt fosterland är rikt på motsatser i natur såväl som i folkliv och folklynne. Många delar av vårt land torde hysa lika stora motsatser som Bohuslän. Mig synes det dock som om ingenstädes på ett så begränsat område skulle finnas hopade så många motsatser av olika slag.¹⁶³

Bohuslän är således inte unikt i alla sina motsatser men kanske intar en position bland de främsta i landet i detta avseende. Detta citat speglar visserligen inte befolkningens sätt att vara men är ändå central för sättet som STF framställer landskapet på. En liknande formulering återkommer i kapitlet *Fisket i Bohuslän*. Då författaren beskriver hur fiskeyrkets liv ser ut säger han: ”Och så bedrivs fisket i 2 à 3 veckor, tills man anser sig ha fått någorlunda tillräcklig fångst. Det är ju ett särdragat slag av svenskt folkliv.”¹⁶⁴ Vad detta slag skulle vara framkommer inte riktigt men det intressanta är att författaren ser det svenska i det bohuslänska. I kapitlet ”Bohuslänska fornminnen” finns inga utsagor om befolkningens sätt att vara. Dock finns här andra intressanta formuleringar. Författaren söker befolkningens ursprung och kommer då inpå ett resonemang om svenska folkets släktskap med andra europeiska folk: ”Märkligt nog tillhörde den senpaleolitiska befolkningen i Frankrike och Sydtyskland en utpräglad, långskallig ras, som står huvudmassan av den nutida svenska befolkningen mycket

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid. s. 88.

¹⁶² Ibid. s. 89.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Andersson, K., A., ”Fisket i Bohuslän” i *ibid.* s. 116.

nära. Vi har därför vissa skäl att framställa den förmodan, att vårt lands första bebyggare voro våra förfäder i fullaste mening.”¹⁶⁵ Dock menar författaren att redan före, benålderns (författarens begrepp) slut hade denna nordiska urbefolkning blivit uppblandad av: ”...den väldiga våg av kortskalliga folkelement som...synes hava vället fram ur kontinentens inre...”¹⁶⁶ I sitt resonemang om den svenska folkstammen säger han:

Två rasrena rester skonade denna folkvåg dock, den ena, som efter stenålderns slut gick mot sin undergång till mötes, i sydvästra Frankrike, den andra bestående, på den Skandinaviska halvön, fränsett dess sydvästliga del, där samma rasblandning konstateras förekomma alltsedan stenåldern som på västsidan Öresund. Om även Bohuslän mottagit stänk av denna folkvåg kan ännu ej avgöras.¹⁶⁷

Författaren menar således att vi i Sverige har kvar en huvudsakligen ren ras men huruvida Bohuslän delar detta kvarvarande är osäkert. Dock länkas det nationella ihop med det regionala då författaren talar om förfäder, svensk folkstam och den på Skandinaviska halvön skonade rasrena rest. Även om frågan om rasrenhet är oklart för Bohusläns del länkas befolkningen i landskapet ihop med landets.

Även i *STFÅ* 1917 finns tydliga utsagor om befolkningen. Dessa är inte lika talrika som för Småland del men flera än för Upplands del. Utsagorna bär på en regional prägel men de sätts inte i kontrast till det nationella. Visserligen är bohusläningen och Bohuslän på ett visst sätt, motsatserna lyfts verkligen fram men landet beskrivs innehålla många motsatser och här avviker inte Bohuslän. Noterbart är att *STFÅ* 1917 uppvisar något som inte finns tidigare i det undersökta materialet och det är rasbiologiska resonemang. I dessa ses det regionala och det nationella inte vara två olika saker.

1918 Västmanland

Av totalt 38 artiklar handlar 8 om Västmanland (21 %). Boken har totalt 382 sidor varav 148 ägnas åt landskapet i fråga (38 %).¹⁶⁸ Här finns, förutom de kapitel som namnges nedan, ett kapitel om Västerås, ett om en bergsmansgård i Kopparberg samt ett kapitel om Strömsholms kanal. Inledningskapitlet till *STFÅ* 1918 heter Bergslagen, inte Västmanland och handlar om denna del av landet (ingen riktigt definition finns i boken förutom en karta där området avgränsas av Hällefors i NV, Karlskoga i SV, Noratrakten i SO och N.Kopparberg i NO ¹⁶⁹). I texten finns det en underton som betonar det svenska i detta område. Författaren menar

¹⁶⁵ Lindqvist, S., ”Bohuslänska Fornminnen” i *ibid.* s. 92.

¹⁶⁶ *Ibid.* s. 92 f.

¹⁶⁷ *Ibid.* s. 93.

¹⁶⁸ *STFÅ* 1918 s. V.

¹⁶⁹ Andersson, G., ”Bergslagen” i *STFÅ* 1918 s. 5.

visserligen att kunskap om bergsbruk kom från andra länder men att utvecklingen har skett på helt inhemsk grund. Han skriver: ”Så växte på inhemsk grund vår bergshantering genom århundradena upp till en skönt blommande stor växt, vars frukter blevo något av det mest äkta svenska, som vår kultur någonsin skapat.”¹⁷⁰ Det regionala blir med tiden det nationella. Det som kom från regionen var något som kunde skördas i nationens namn. Då författaren skriver om olika metoder för upphettning, järnutvinning och bearbetning kommer det regionala i kontakt med det nationella. Författaren ser hur en ny metod, att i stället för osmundsjärnberedning (som beskrivs vara oerhört bränsleslukande) använda tackjärnsberedning i förening med järnets färskning till stångjärn leder till stora framsteg. ”Under Gustav I:s tid vann denna metod tack vare kungens kraftiga ingripande allt mera terräng.”¹⁷¹ Det nationella kommer till det regionalas hjälp.

I delar av detta kapitel samverkar det regionala med det nationella då Bergslagen beskrivs ha gett nationen mycket, dock sägs det inte sägs rakt ut. På detta sätt sägs några av den svenska litteraturens främsta företrädare ha insupit sina starkaste och mest bestående intryck i dessa trakter. Esaias Tegnér och Erik Gustaf Geijer växte upp i en tid då denna kultur utövade ett starkt inflytande på dem. Senare litteraturpersonligheter som Lagerlöf, Fröding och Karlfeldt sägs ha hämtat, till sina mest kända verk, inspiration från minnena av denna tid.¹⁷² I samma stycke som bergslagskulturen beskrivs ha gått i sin grav nämner författaren att landet i sin helhet hade vunnit. Att Sveriges rikedom delvis kom härifrån men att nu var: ”...ett av de märkligaste styckena av svensk kultur...borta.”¹⁷³

I påföljande kapitel *Ur Västmanlands forntid* diskuteras bl.a. landskapets förändringar pga. landhöjningen, de första människorna och olika yxtyper. I samband med att författaren diskuterar stenåldersmänniskans migrationsmönster i Västmanland fälls följande omdöme: ”Vid knappast någon landskapsundersökning har det framkommit en så intressant bild av bebyggelsens gång som den västmanländska...”¹⁷⁴ Även detta landskap har något unikt att uppvisa. I kapitlet *Ett par Västmanländska Slott* skriver författaren att Uppland, Södermanland och Västmanland tillsammans kan uppvisa många av de märkligaste minnesmärken av svunna seklers svenska kultur. Han menar att alla dessa tre landskap faller inom ett område som kan ses som det gamla Sveaväldets kärnbygd. Häri söks den svenska adelns ursprung då det verkar som att det var inom dessa landskap som viljan var högst att fullgöra rusttjänst vilket

¹⁷⁰ Ibid. s. 6.

¹⁷¹ Ibid. s. 9.

¹⁷² Ibid. s. 11.

¹⁷³ Ibid, s, 16.

¹⁷⁴ Lundberg, O., ”Ur Västmanlands forntid” i *STFÅ 1918* s. 28.

ledde till, för böndernas del, att de vann frälse för sina sätesgårdar. De tre nämnda landskapen uppvisar fortfarande tydliga exempel på byggnader som adeln lät uppföra för egen del. Visserligen sägs Uppland och Södermanland givetvis vara rikast i detta avseende men Västmanland har också mycket att uppvisa.¹⁷⁵ Återigen ett avsnitt som inte beskriver hurdan människan i Västmanland är. Dock sätts landskapet in i ett större sammanhang, ett svenskt ursprungsområde av vikt där det regionala (tillsammans med andra regioner) bidrar till det nationella.

Liksom många andra STFÅ under den period som beaktas har även STFÅ 1918 ett kapitel som bl.a. handlar om allmogens byggnader och dess utseende. Västmanland beskrivs ligga i gränslandet, i sydkanten, av ett nordligt etnografiskt område inom allmogekulturen. Mycket av det som finns i Västmanland antyds vara en försmak på det som väntar i Dalarna för den nordligt resande. Författaren lyfter även fram den livliga trafik av människor och gods som gick från Mälaren upp till Bergslagen och till Dalarna och tvärtom. Dock understryks att Västmanland inte bara har varit en mottagare av kulturella influenser utan istället ska ses som en förmedlare norrut av den mer högreståndsmässiga kulturen: "...som i städer, herr- och bergsmans- och prästgårdar ägde en helt annan ställning där än norrut."¹⁷⁶ I en diskussion om vad som utmärker Västmanlands allmogearkitektur pekar författaren på det speciella inslag som inflyttande finnar (från 1500-talet) hade på landskapets nordvästra del. Dock hade dessa: "...icke spelat något roll för helhetsbilden."¹⁷⁷ Visserligen har Västmanland influerats från annat håll men ändå hållit på sitt. Influenserna från Dalarna har haft starkare påverkan än den från Finland.

I det sista kapitlet om Västmanland "Västmanland ur turistsynpunkt" återfinns bokens enda renodlade utsaga om befolkningen. Författaren beskriver vilka möjligheter turisten har att resa i Västmanland. Järnvägen och båttrafiken lyfts fram. I avslutningen av kapitlet menar författaren att om turisten har möjlighet att, istället för järnvägen, vandra, cykla eller ta bilen kommer han att upptäcka skönheter som han annars inte skulle ha sett och: "han får tillika ett tillfälle till beröring med den idoga och vakna befolkningen i detta landskap..."¹⁷⁸

De rumsligt anknutna utsagorna om befolkningen i Västmanland är i stort sett helt frånvarande. Endast en finns och den är tämligen vagt. Västmanland får överhuvudtaget en ganska liten regional prägel i *STFÅ 1918*. Att inledningskapitlet bär ett annat namn är landskapets

¹⁷⁵ Upmark, G., "Ett par västmanländska slott" i *STFÅ 1918* s. 75 f.

¹⁷⁶ Erixon, S., "Västmanländsk Byggnadskultur" i *STFÅ 1918* s. 49 f.

¹⁷⁷ Ibid. 52.

¹⁷⁸ Brate, E., "Västmanland ur turistsynpunkt" i *STFÅ 1918* s. 148.

kan peka på att Västmanland inte är en stark identifikator. Denna bild stärks av att Västmanland *tillsammans* med andra landskap utgör något centralt och har något att visa upp, men då hamnar landskapet ändå längst ned på listan. När Bergslagen omtalas sätts det regionala i samband med det nationella och de två beskrivs ha dragit nytta av varandra. Detta återkommer även i diskussionen om den svenska adelns ursprung.

1919 Skåne

Boken innehåller 29 kapitel varav 10 (34,5 %) handlar om Småland. Av bokens 341 sidor handlar 187 (54,8 %) om Skåne.

STFÅ 1919 uppvisar tydliga likheter med tidigare landskapsböcker. Boken inleds med ett kapitel om själva Skåne, *Skåneland* som följs av *Skåne under förhistorisk tid*. I boken återfinns även kapitel med titlar som *Den skånska gården*, *Skånes hemslöjd* och *Lund genom nio sekler*. STFÅ fortsätter således på inslagen linje.

Det första kapitlet, *Skåneland*, är prosaiskt skrivet och i sammanhanget tämligen kortfattat. Texten är symbolisk och skulle kunna tolkas som ett Skåne som en gång i tiden var härjat av strider men idag råder lugnet varför landskapet kan vila och kosta på sig ett litet leende. Det svenska kan också påverka landskapet: ”Nu vaktar ingen rågången mot ursvensk bygd. Ned välla härarna av björk och gran.”¹⁷⁹ Texten innehåller även fraser som landskaps själ och Skånelandets själ men vad detta skulle vara framkommer inte. Påföljande kapitel behandlar Skåne under förhistorisk tid. Landskapet beskrivs som den provins vari flest flintafynd gjorts i landet. En stor del av texten behandlar olika typer av gravar och dess geografiska spridning till och inom Sverige. På liknande sätt behandlas yxor och andra redskap. Författaren resonerar kring dessa föremål och dess spridningar och betydelse. Han slår även fast att Skåne var det landskap i Sverige som först befolkades.¹⁸⁰ Vad befolkningen beträffar utgjordes den i denna förhistoriska tid av ”...den långskalliga ras, *Cro-Magnon rasen*...”¹⁸¹ Den renhet som denna ras uppvisar har enligt texten bevarats i sin renaste form i just Sverige. Dock har viss uppblandning skett i Skåne ”...med den kortskalliga människoras, som antagligen...från sydost invandrade till norra Europa.”¹⁸² Det framkommer inte hur det skulle se ut idag eller om dessa olika raser hade olika egenskaper.

Nästa kapitel i boken handlar om slott och borgar i Skåne och författaren slår fast att inget svenskt landskap kan uppvisa en sådan rikedom som Skåne kan i detta avseende. Författaren

¹⁷⁹ Rosenius, P., ”Skåneland” i *STFÅ 1919* s. 1.

¹⁸⁰ Rydbeck, O., ”Skåne under förhistorisk tid” i *STFÅ 1919*. s. 4 ff.

¹⁸¹ *Ibid.* s. 15.

¹⁸² *Ibid.*

förklarar detta med att under dansktiden var jorden uppdelad mellan kungen och danska adelsmän. Författaren är inte särskilt positivt inställd till denna: "...oproportionerligt gynnad, härskande klass, för vilken t. o. m. konungen måste förödmjuka sig."¹⁸³ Dock ser han den fördelen att arkitekturen gynnades och att slotten idag "...bilda ett värdefullt, originellt inslag i den provinsiella skånska kulturen..."¹⁸⁴ Benämningen som provins återkommer vid ett par tillfällen. Inga utsagor finns om den skånska befolkningen förutom då författaren benämner snapphanarna som den: "*landsförrädiska allmogen*"¹⁸⁵ vilket placerar Skåne på den svenska kartan. I kapitlet är det de skånska renässansslottens arkitektur som lyfts fram som det för Skåne utmärkande: "...rikt nyanserad arkitekturstil, som bildar ett alldeles självständigt, avslutat kapitel i den skandinaviska halvöns arkitekturhistoria."¹⁸⁶

Första gången STFÅ 1919 uppvisar tydliga utsagor om befolkningen är i inledningen till kapitlet *Den skånska gården*. Här menar författaren att vi (resten av Sverige) gärna vant oss att betrakta Skåne som ett bördigt slättlandskap men, säger han, Skåne är ett stort land och beskriver hur stora områden av bergig skogsbygd också är en del av landskapet. När befolkningen omtalas menar författaren att: "Det folk, vi möta uppe i skogstrakterna, är av ett helt annat kynne än slättborna..."¹⁸⁷ Författaren menar att det är de skilda naturförhållandena som skapat dessa skillnader. Skogsbygden uppvisade tidigt en livlig husslöjd och de produkter som producerades såldes till befolkningen i närliggande trakter. Härigenom företog sig befolkningen i denna trakt resor och de många intryck som skogsbon fick under dessa måste göra honom: "mera habil i umgängeslivet, de måste skapa ett livligare lynne och en snabbare uppfattning."¹⁸⁸

Detta kan jämföras med slättbon som beskrivs sitta i ro på sin gård. För slättbon fanns det inga behov att vara lika rörlig som för befolkningen i skogsbygden eftersom den förstnämnde fick all sin försörjning på gården och därmed inte behövde företa sig sådana resor. Utsagorna om slättbon ger några olika bilder. Dels beskrivs han under sommaren vara en hårt arbetande person (som t.o.m. kunde arbeta på söndagar) men under vintern då jorden inte kunde brukas framställs han som minst sagt inaktiv:

¹⁸³ Hahr, A., "Skånska slott och borgar" i *STFÅ 1919*. s. 28.

¹⁸⁴ *Ibid.* s. 29.

¹⁸⁵ *Ibid.* s. 31.

¹⁸⁶ *Ibid.* s. 55.

¹⁸⁷ Lithberg, N., "Den skånska gården" i *STFÅ 1919* s. 56.

¹⁸⁸ *Ibid.* s. 57.

Och det berättas om en resande, som frågade en bonde, vad de togo sig till där nere på slätten under den långa vintern... Bonden svarade: »Vi sidder å tåntjer.» - »Men ni kan väl inte sitta och tänka hela tiden; vad tar ni er då till emellan?» - »Då bara sidder vi», var svaret.¹⁸⁹

Trots den anekdotiska tonen i dessa utsagor (det finns en till som talar om att om en skåning sticker fingret i jorden kan han på lukten känna om han är hemma) fastslår författaren att sinnebilden av en skåning är värd att anammas. Han menar att en skåning aldrig skulle kunna bli bofast bland skogarna eller vid de små insjöarna i landets mer norra delar. Skåningen kommer alltid att längta hem till den vida slätten. Intressant att notera är här att författaren använder ordet skåningen i bestämd form trots att han tidigare fastslagit att Skåne är mer än bara slättlandet. Detta kan ses som en inställning till vad det egentliga Skåne är. Och det är just slättbygden med tillhörande allmoge som sätts i relation till landet i övrigt när författaren talar om Skånes egenart, särprägel och provinskultur.¹⁹⁰

Författaren går sedan över till att diskutera bl.a. den skånska gården, dess utseende och släktskap med andra gårdar. I kapitlets avslutande del återkommer en diskussion om den skånska allmogens särprägel som anses höra till landets mest intressanta. Författaren efterlyser en grundligare etnologisk undersökning av landskapet då: ”...ty viker någon svensk bygdekultur i våra dagar för en modern civilisation, så är det förvisso den skånska, och med den faller vårt lands stoltaste bondeodling”.¹⁹¹

På samma sätt som föregående författare skilde mellan olika regioner i Skåne tar författarinnan till nästa kapitel, *Skånes hemslöjd*, upp det faktum att Skåne inte är ett enhetligt begrepp. Hon gör en skillnad mellan *ordet* Skåne, som hon förknippar med bokskogar, vida slätter, böljande sädesfält och allmänt välstånd, och *provinsen* Skåne som hon fyller med ett annat innehåll. Till de bördiga områdena i södra och östra delen (ordets innebörd) läggs nu övergången till skogsland i den mellersta delen och det skogiga, karga och magra högländ som hör den nordliga delen till. Det är ur dessa olikartade naturförhållanden som hon ser hur den skånska hemslöjdens alla olikheter har sprungit.¹⁹² Hon kopplar ihop de olikartade naturförhållandena med tillhörande kynne på olika håll, inte bara i Skåne utan i hela landet och understryker att den svenska hemslöjden verkligen är svensk. När hon talar om konstslöjden skriver hon: ”...en kultur framsprungen ur vår egen jordmån och formad efter folkets

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Ibid. s. 58.

¹⁹¹ Ibid. 79.

¹⁹² Zickerman, L., ”Skånes hemslöjd” i *STFÅ 1919* s. 80.

olika kynne och skönhetsideal på skilda trakter...¹⁹³ och vidare: "...och om också såväl former som teknik kunna följas tillbaka till äldre kulturländer, är dock den svenska allmogeslöjden en självständig skapelse. Ursprungsformerna må vara hämtade varifrån som helst, arbetet som helhet är icke någon kopia från främmande land."¹⁹⁴ Detta tema återkommer i kapitlet *Skånes jordbruk*. Här berättas det hur, under 1870-talet, utlänningar (danskar) flyttade till Skåne och tog med sig sina kunskaper om jordbruk som skåningarna, som beskrivs som lärorika, tog till sig: "...det dröjde icke många årtionden förrän lärjungarna hade hunnit upp sina läromästare och till och med överflyglat dem. Nu fortgår utvecklingen utan några utländska förebilder, endast på grundval av egen praktisk erfarenhet och inhemsk vetenskaplig forskning."¹⁹⁵ Samma författare ser även han Skåne som en provins snarare än ett landskap dock omtalar han landets andra delar som just provinser när han omtalar Skåne som Sveriges kornbod.¹⁹⁶

Även för Skånes del finns det rumsligt anknutna utsagor, dock är bilden inte enhetlig och detta hänger ihop med tanken av vad Skåne är, vart Skånes gränser går. Vissa ser slättlandet som Skånes hjärtland medan andra är mer noga i sina distinktioner. Fram träder bilden av två skilda, av naturen givna, kynnen. Det är befolkningarna i slättlandet i söder och i skogstrakterna i norr som lyfts fram även om det är de förra som får mest utrymme. Dessa utsagor bär på en regional prägel, bitvis stark sådan. Här kan t.ex. slättbonden, allmogens särprägel och jordbruket lyftas fram. Vad gäller relationen till det nationella blir det något problematiskt. Skåne beskrivs som en provins, ett epitet som de andra landskapen inte får (förutom i just denna bok). Samtidigt som vissa inslag beskrivs som unikt för Skåne, t.ex. renässansarkitekturen används ord som pekar mot ett större rum. Även Skånes förflutna ger landskapet något särartat. En skillnad, om än något sublim, finns mellan Skåne och det ursvenska samtidigt som det inte råder någon tvekan om vilken nation Skåne tillhör. Det nationella framkommer även då det understryks att det nationella verkligen är nationellt även om det kan innehålla regionala och lokala varianter.

5. Sammanfattande diskussion

Med de glasögon jag tagit del av källmaterialet måste här sägas att resultatet blev magrare än förväntat. Utsagorna i materialet ger inte en *tydlig* bild och en viss del av urvalet kan nog ses

¹⁹³ Zickerman, L., "Skånes hemslöjd" i *STFÅ 1919* s. 85.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Leufvén, G., "Skånes jordbruk" i *STFÅ 1919* s. 101.

¹⁹⁶ Ibid. s. 92.

som svagt. Trots detta kan vissa tendenser skönjas i materialet. För tydlighetens skulle upprepas här frågeställningarna i sin helhet.

1. Vilka rumsligt anknutna utsagor finns om befolkningen i de olika landskapen och om landskapen som sådana?
2. I vilken utsträckning bär dessa utsagor en regional eller nationell prägel?
3. Sätts det regionala i kontrast till det nationella eller ses det regionala som en del av det nationella?
4. Hur talrika är dessa utsagor? Finns det en tendens att vissa landskapsskildringar innehåller fler eller färre av dessa utsagor?
5. Finns det en förändring i dessa utsagor under den tid som undersökts?

Det finns rumsligt anknutna utsagor om befolkningarna i alla de undersökta landskapen. Alla utsagor är dock inte anknutna till landskapet. Här uppvisar materialet stora skillnader. Samma sak gäller antalet utsagor. Kombinerar man fråga 2 och 4 framkommer att i boken om Uppland förekommer endast en utsaga och den är inte regionalt anknuten utan lokalt. För Smålands del är utsagorna fler och de bär på både en regional och lokal prägel samtidigt som det nationella finns i landskapet. Samma sak gäller Bohuslän men i mindre utsträckning jämfört med Småland. Boken om Västmanland uppvisar en likhet med boken om Uppland och det är att det endast finns en utsaga om befolkningen, dock är den i Västmanland regional och inte lokal som i Uppland. *STFÅ 1919* om Skåne uppvisar en del utsagor av både regional och lokal prägel. Tendensen är att Småland tillsammans med Skåne uppvisar flest medan Uppland och Västmanland uppvisar minst antal utsagor. Bohuslän intar en mellanställning. Läger man till detta något om innehållet i böckerna klarnar bilden något. Uppland och Västmanland, kan utifrån ovanstående, ses som något profillösa i frågan. Dock bör man komma ihåg att dessa landskap ges ett mer *nationellt* innehåll än de andra. Uppland med sin tydliga roll i landets historia och Västmanland med sitt bidrag till landets utveckling. Visserligen uppvisar de ingen större regional särart men deras roll för nationen belyses och det är kanske det som kan ses som deras särart.

Tittar man på vilket utrymme respektive landskap får i *STFÅ*, dvs. den andra delen av fråga 4, så finns här ett svagt samband. Den sammantagna bilden av diagram 1 och 2 ger att det är Uppland som får minst utrymme. På detta ska dock inte för stora växlar dras. Uppland var det första landskapet som presenterades i ett försök av STF. Föreningen säger 1915 att mottagandet av denna nymodighet (att låta ett landskap presenteras i *STFÅ*) kommer att vara vägledande för framtiden. Det kan helt enkelt vara så att man är lite försiktigt i början för att sedan låta landskapen ta mer plats. Utifrån diagram 2 skulle detta resonemang kunna

bekräftas. Trenden är att sidantalet ökar. Visserligen uppvisar Västmanland en liten minskning men detta är marginellt. Utifrån diagram 1 kan man se att vissa *STFÅ* har betydligt fler kapitel som tar upp det aktuella landskapet. Här intar Bohuslän en intressant ställning i synnerhet då denna bok uppvisar så stort antal sidor som ägnas åt landskapet. Skåne är det landskap som, avsett hur man mäter, får mest utrymme. Tillsammans med Småland utgör de täten och det är även dessa landskap som uppvisar flest utsagor. Återigen, för stora växlar ska inte dras utifrån dessa diagram. Urvalet av *STFÅ* är egentligen för litet för att en slutsats ska kunna dras.

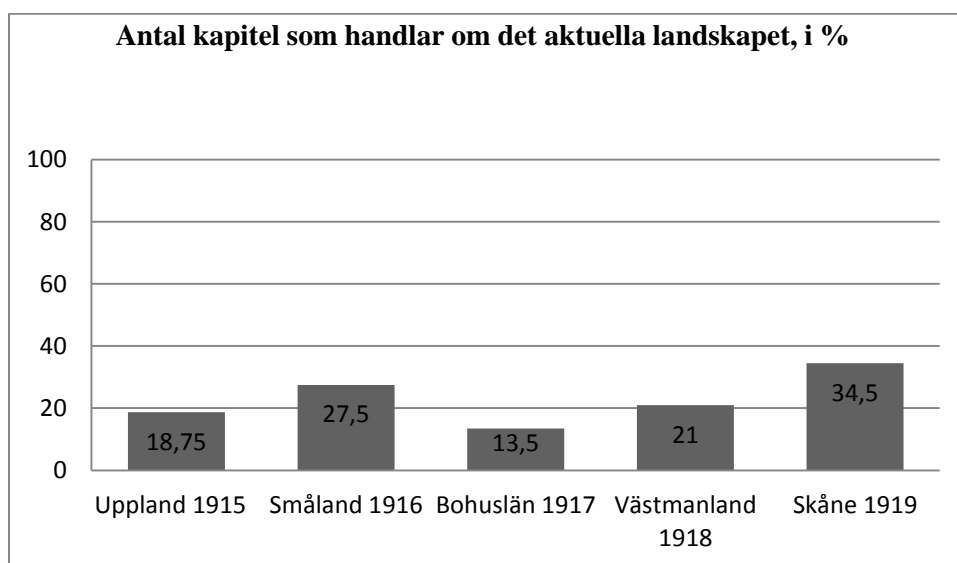

Diagram 1 Antal kapitel som handlar om det aktuella landskapet, i %

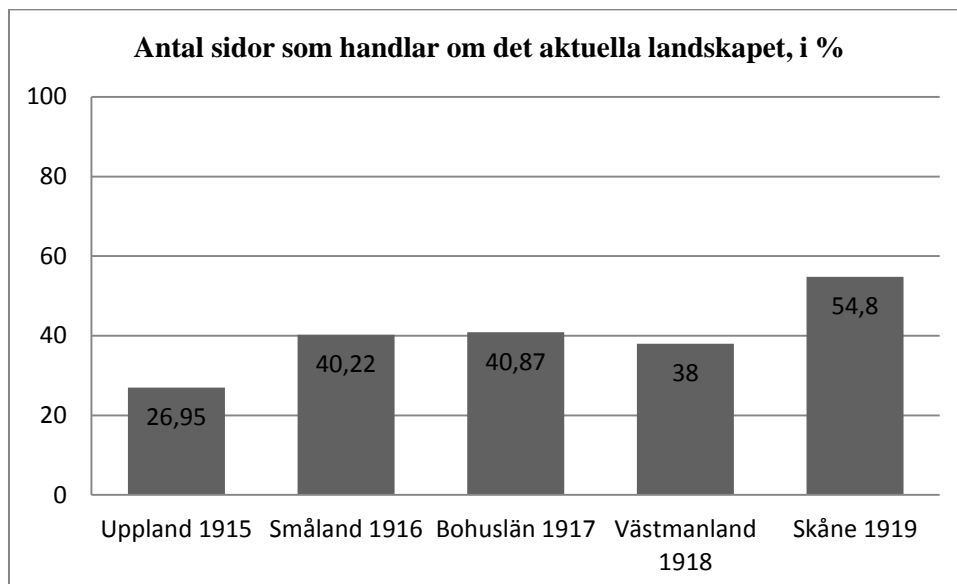

Diagram 2 Antal sidor som handlar om det aktuella landskapet, i %

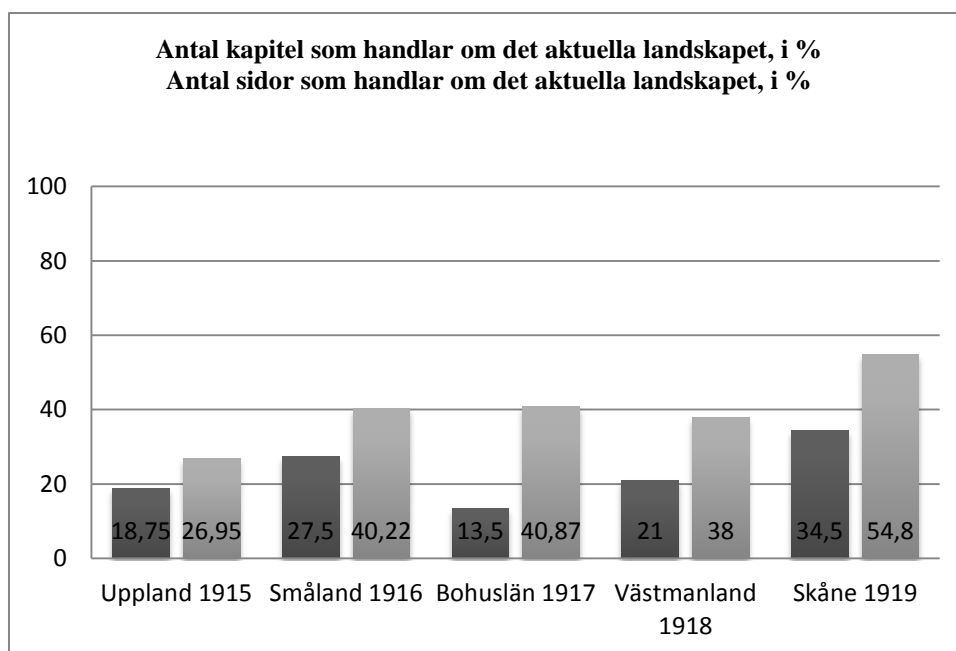

Diagram 3 Antal kapitel som handlar om det aktuella landskapet, i % och Antal sidor som handlar om det aktuella landskapet, i % i kombination.

Några säkra generella slutsatser om utsagornas natur och mängd går alltså inte att dra. Jag kan bara konstatera att Småland, Skåne och Bohuslän uppvisar flertalet tydliga utsagor.

Intressant att notera är att i de flesta fall där utsagor förekommer är dessa inte textens centrala budskap. Det enda undantaget från detta är inledningskapitlet om Småland. Utsagorna återfinns, i ganska korta ordalag, ofta i början eller i slutet av texterna och får karaktären av något som författaren säger i förbifarten. Utsagorna kan även ligga mitt i texten men då ofta i anslutning till att ett stycke avslutas. Man menar ofta att det finns olika kynnen men säger inte alltid vilka dessa är eller vad de springer ur. Ofta anges naturen som orsak (den karga, den rika o.s.v.) men tydliga förklaringar saknas. Detta kan sättas i relation till t.ex. de mer detaljerade beskrivningarna och framställningarna av landskapens geologiska historia men även till kapitlen som tar upp allmogeföremål och arkitektur. Dessa är betydligt mer förklarande till sin karaktär.

Vad gäller frågan om det regionala sätts i kontrast till det nationella, dvs. fråga 3, går det även här att se en tendens, en tydligare sådan. Både Småland och Bohuslän uppvisar tydliga utsagor men de sätts inte i kontrast till det nationella. Visserligen sägs de båda landskapen innehålla fenomen som är utmärkande, t.o.m. unika för dem men samtidigt sägs att detta återfinns på andra håll eller att det är Sverige i ett sammandrag e.d. Samtidigt som man pekar på det regionala lägger man till det nationella, ofta i samma stycke. För Upplands och

Västmanlands del finns inte denna problematik på samma sätt eftersom utsagorna är så få. Dessutom (som redan nämnts) får dessa landskap delvis ett innehåll som gör frågan överflödig. För Skånes del förhåller det sig på ett litet annat sätt. Skåne är det enda landskap som benämns som *Provins* (även om andra landskap vid ett tillfälle kallas detta är trenden tydlig). Visserligen råder det ingen tvekan om vilket land Skåne tillhör men det regionala får här ändå större utrymme i förhållande till de andra landskapen. Här återfinns inte brasklapparna om ett Sverige i sammandrag eller motsvarande. I resonemanget om det regionala och det nationella kan även andra saker lyftas fram. Intressant är hur historien används i detta. För Uppland och Västmanlands del (med risk för att upprepa mig) ses dessa landskap tillhöra vad som kan ses som ett Ur-Sverige och därmed är saken (återigen) klar. För Smålands och Skånes del är det Danmark som lyfts fram. Här använder man historien och formuleringar kring denna för att göra dessa landskap till svenska landskap. Här blir det nationella viktigare än det regionala. I Smålands fall handlar det om Dackefejden som i frånvaro av kommentarer ses som en parentes medan konflikterna med Danmark sägs ha danat smålänningen och Småland till vad den och det är idag. Striderna med Danmark lyfts fram på ett annat sätt i *STFÅ 1919* om Skåne. Här får inte lidandet samma utrymme, konsekvenserna ses dock, i likhet med Småland, vara en del av det som utmärker landskapet (fattigdomen och renässansslotten). Bl.a. formuleringen den *landsförrädiska allmogen* skingrar dock alla tvivel om vart Skåne hör hemma.

Det finns även andra sätt att knyta landskapen till nationen och göra det regionala till det nationella. Här kan man notera hur t.ex. Västmanland ges bilden av ett landskap som bidragit mycket till det nationella. Här kan man se hur det som finns i landskapet omvandlas till något annat. Det som producerades i Västmanland blev *det mest äkta svenska*, det som en gång fanns i landskapet vann hela landet på, Västmanland har gett inspiration till *den svenska litteraturens främsta företrädare* o.s.v. På liknande sätt kan man notera på andra håll hur det svenska betonas. I diskussionen om bergshantering betonas att det var en på inhemsk grund som detta växte fram, låt vara att kunskap kom från andra länder. Liknande resonemang återfinns i boken om Skåne där man understryker det svenska vad gäller konstslöjden. Resonemanget är detsamma. Visserligen finns det en utländsk bakgrund men den svenska konstslöjden *är svensk*. Ett sista exempel på detta får de två Retziuska yttrandena stå för. Då man talar om långskallar och kortskallar i Bohuslän och Skåne menar man att den skandinaviska halvön respektive Sverige har en särskilt ren ras som härstammar från långskallarna. Det finns alltså ett gemensamt ursprung för *svenskarna*. Lite intressant är att det är i dessa två *STFÅ* som detta

tas upp då i Skåne en viss uppblandning sägs ha ägt rum och i Bohuslän är man inte säker på den saken men att i Skandinaviens sydvästligaste del har så skett.

På motsvarande sätt kan man notera hur det regionala förminsкас. Detta kan ske, som i t.ex. Upplands och Skånes fall, att man med naturgeografin visar hur landskapen inte är en enhet och hur t.ex. allmogens föremål och arkitektur uppvisar skillnader inom landskapen. Det kan även ske genom att påvisa påverkan utifrån som i t.ex. Småland och Västmanlands fall.

Tittar man på rubriksättningen i böckernas kapitel kan man notera att det finns återkommande inslag i alla de undersökta landskapen. Alla har ett kapitel som fungerar som ett inledningskapitel om landskapet även om de har väldigt olika karaktärer. Samtliga böcker har ett kapitel om respektive landskaps forntid samt ett om en stad i landskapet. Alla böcker utom den om Bohuslän har ett eller flera kapitel som tar upp allmogens bruksföremål och eller byggnader. Annat vanligt förekommande innehåll är om kyrkor och slott. Jag vill inte gå så långt som att säga att det finns en kanon här men att geologin finns kvar är helt klart. Också intresset för allmogen är påtagligt. Vid en snabb blick i de kommande årens STFÅ kan man notera att detta intresse håller i sig. Man skulle kunna tänka sig att detta är ett uttryck för att visa att landet har regionala variationer på samma nationella teman, alla landskap har sin geologiska historia och sin specifika allmogekultur, men den finns även i hela landet.

Vad gäller fråga 5 så kan jag slå fast att det inte går att se någon tydlig förändring i utsagorna under den undersökta perioden, vare sig kvantitativt eller kvalitativt. Återigen är den period som undersökts för kort för att kunna se en eventuell förändring.

Dessa är således resultaten och om jag återknyter till den hypotes som nämns på sid. 6 under avgränsningar (huruvida världskriget skulle göra det nationella temat tydligt) så måste här sägas att denna går inte att bekräfta. Jag har visserligen hävdats att det nationella kommer i förgrunden men jag kan inte koppla detta till första världskriget eller samhällsliga förändringar under den undersökta tiden.

Om jag ska försöka koppla mina resultat till den forskning som tidigare redogjorts för kan jag konstatera att mina frågeställningar har lett mig i en annan riktning. Närmast till hands ligger Jönses tes om den svenska modellen för att bygga territoriet som gick ut på att man hade ett territorium som man skulle skaffa en nation till. Och nationen byggdes upp av de delar som fanns i territoriet, landskapen. Jönses pekar på att detta byggande förmodligen var klart en bit in på 1900-talet och att STFÅ påminde befolkningen om landets beståndsdelar. Till detta kan sägas att STFÅ påminde befolkningen om att landet visserligen bestod av landskap och dessa uppvisar variationer men också att nationen återfinns i landskapen, detta

fick inte glömmas bort. För att vara konkret så är det frågeställning 3 som gett de tydligaste resultaten och här är det värt att lyfta fram att det regionala sågs som en del av det nationella, det var inte en kontrast dem emellan. I de fall där det regionala blir synligt sågs nationen också återspegla detta. I denna diskussion kan även nämnas Dicksons resultat då han i sin undersökning om *STFÅ 1908-1916* ser hur avsikten var att skapa en helhetsbild av Sverige. Den bild som vuxit fram i min undersökning pekar delvis på att Sverige fanns på många håll. Temat med landskapen fortsätter tills att alla landskap är behandlade men framför allt ges det regionala inte tillräckligt utrymme för att överskugga det nationella. För att avsluta detta kapitel vill jag bara belysa det citat som återfinns i inledningen och som speglar de resultat som jag kommit fram till. Jämten är väl medveten om hans rätt till självstyre så länge som den nationella lagstiftningen inte utmanas. Nationen först, sedan landskapet.

6. Avslutande kommentar

Då mitt syfte har inneburit att jag tagit fasta på vissa saker och utelämnat annat är det mycket i *STFÅ 1915-1919* som inte tagits upp i undersökningen. Avslutningsvis vill jag bara kommentera detta utelämnade material även om det ställer läsaren inför en situation då denne inte i undersökningen kan kontrollera följande utsagor. Dicksons analys av turisten i STF:s tappning är en person som, förutom det vanliga turistandet, har ett bildningsintresse. Denna vilja hos STF är inte att ta miste på med tanke på de kapitel som tar upp t.ex. geologi, allmogens liv och leverne och städers historia på ett närmast undervisande sätt. Bildningsintentionen är tydlig. Den förskjutning som både Erlandsson-Hammargren och Jönsson ser och som även Eskilsson tar upp ser även jag. I läsandet av alla kapitel finns åtskilliga beskrivningar av vad Erlandsson-Hammargren kallar för ly-perspektiv. Här framkommer spegelblanka sjöar, stilla hembygder och allmogens gamla gårdar. Även det större intresse av hembygden som nämnda personer noterar finns kvar. Inte sällan beröms hembygdsföreningarna för deras arbete med att t.ex. inventera och bevara allmogekulturen. Dock ser jag inte den förskjutning av benämningen av landet från *Fosterland* till *Sverige* som Jönsson redovisar. Detta kan i.o.f.s. förklaras med att vi har olika utgångsvärden då vi tittar på olika tidpunkter men fosterlandet eller fäderneslandet är en vanlig benämning under 1915-1919. Andra observationer som skett under arbetets gång är att civilisationskritiken fortfarande finns kvar. Sverige har ett kulturarv som är mycket värdefullt men det är hotat framförallt av industrialisering och urbanisering. I t.ex. kapitlet om Västerås blir detta tydligt då författaren beklagar sig över att stadsbilden nu är en annan och att den lilla stadens andliga liv och medelpunkter som kyrka och skola nu är ett minne blott. I *STFÅ 1915* återfinns en hyllningstext till föreningen som det året fyllde 30

år. Här beskrivs kulturen vara något som lockar människorna men som även förtär dem och naturen ses som kuren för detta. Civilisationskritiken i *STFÅ* skulle mycket väl kunna fungera som ett uppslag för vidare forskning. Naturligtvis skulle min undersökning kunna sträckas längre fram i tiden för att se om förhållandet mellan det regionala och det nationella förändras. Eller om intresset för hembygden minskar. En jämförelse med den andra landskapsserien skulle kunna avslöja en annan syn. Uppslagen är många. Ett uppslag som i skrivande stund känns angeläget att titta närmare på är STF:s relation till debatten om föreställningar om raser. I min undersökning förekommer endast två tydliga uttalanden som kan sättas i relation till detta. Men mitt arbete med *STFÅ* har visat att flera intressanta trådar finns att följa upp. Bl.a. är Gustav Retzius en av författarna i *STFÅ 1896*. 1919, då boken om Skåne släpps är samma år som Herman Lundborg släpper sitt verk *Svenska Folktyper*. Gav detta eko i *STFÅ* från 1920 och framåt?

Käll- och litteraturförteckning

Källor tryckta

- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1915 Uppland*
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1916 Småland*
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1917 Bohuslän*
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1918 Västmanland*
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1919 Skåne*

Litteratur

- Ambjörnsson, Ronny, (red) & Sörlin, Sverker, (red) *Obemärkta. Det vardagliga livets idéer*. Stockholm 1995.
- Anrick, Carl-Julius, *STF 1885-1935 En krönika om SVENSKA TURISTFÖRENINGEN* Stockholm 1935.
- Aronsson, Peter, *Regionernas roll i Sveriges historia*. Stockholm 1995.
- Aronsson, Peter (red), Lars, Kvarnström (red), & Helena, Kåks (red), *Östgötar – finns dom? Om östgötska identiteter och den roll de spelat och kan spela för samhällsförändringen*. Rapport 2005:1, Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet. Linköping 2005.
- Aronsson, Peter, (red) & Hillström, Magdalena, (red) *Kulturarvens dynamik. Det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Linköping 2005.
- Blomberg, Barbro (red) & Sven-Olof, Lindquist, (red) *Den regionala särarten*. Lund 1994.
- Christensson, Jacob, (red) *Signums svenska kulturhistoria – Det moderna genombrottet*. Stockholm 2008.
- Nevéus, Clara, & Sagerlund, Vladimir, A. *Våra landskapssymboler*. Lund 2007
- Cloke, Paul, (red), Crang, Philip, (red) & Goodwin, Mark, (red) *Introducing human geographies*. London 1999.
- Dickson, Emil, *Ett sunt land i en sund kropp. Om naturnationalism och kroppsdisciplin speglad i Svenska turistföreningens årsskrifter 1908-1916* Karlstads Universitet Karlstad 2007.
- Erlandson-Hammargren, Erik, *Från alpromantik till hembygdsromantik. Natursynen i Sverige från 1885-1915 speglad i Svenska Turistföreningens årsskrifter och Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Stockholm 2006.

- Eriksson, Gunnar, *Kartläggarna*. Umeå 1978.
- Erslev, Edvard, *Allmän geografi för skolans högre klasser och till läsning i hemmet*. Albert Bonniers förlag. Stockholm 1881.
- Eskilsson, Lena, ”Svenska Turistföreningen från fjäll till friluftsliv: Från den vetenskaplige mannen till den cyklande husmodern” i *Historisk tidskrift* 2 1996 Stockholm 1996.
- Gaunt, David, & Löfgren, Orvar, *Myter om svenskheten*. Uddevalla 1984.
- Giddens, Anthony, *Sociologi 2*. Lund 1994.
- Gidlund, Janerik & Sörlin, Sverker, *Det europeiska kalejdoskopet*. Stockholm 1994.
- Jönsson, Jimmy, *Vägar genom vildmarken. Nation, nationalism och synen på vildmarken i STF:s årsskrift 1900-1910*. Malmö Högskola Malmö 2009.
- Linnel, Björn, & Löfgren, Mikael, *Svenska krusbär*. Falun 1996.
- Lundberg, Karin, *Från natursceneri till turistprodukt – om synen på natur, miljöer och människor hos Svenska turistföreningen under hundra år*. Göteborg 1988.
- Ruth, Arne, ”Myten om svenskheten” i *Vår lösen* 5-6/85.
- Sandell, Klas, & Sörlin, Sverker, *Friluftshistoria. Från ”Härdade friluftslif” till Ekoturism och miljöpedagogik*. Malmö 2000.
- Sehlin, Halvar, *Känn ditt land – STF:s roll i den svenska turismens historia* Stockholm 1998.
- Sehlin, Halvar (red) *STF 100 år* Uppsala 1985.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1886 1*.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1886 2*.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1890*.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1891*.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1911*.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1912*.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 1934*.
- *Svenska Turistföreningens årsskrift 2008*.
- Sörlin, Sverker, *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* Malmö 1988.

Elektronisk litteratur

- http://people.su.se/~benny/Skolan_1.htm Visar del 1 av Benny Jacobssons ”Skolans konstruktion av landskap” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 38 (1999) i fulltext. Tillgänglig 2011-07-10.
- http://people.su.se/~benny/Skolan_2.htm Visar del 2 av Benny Jacobssons ”Skolans konstruktion av landskap” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 38 (1999) i fulltext. Tillgänglig 2011-07-10.

Periodica

- Nya Wermlands-tidningen 22/6, 5/7 2011.

Television

- Sveriges television *Rapport 22/6 1998*.

Figurförteckning

Tabell 1 Medlemsantal i STF 1885-1935.	s 29
Diagram 1 Antal kapitel som handlar om det aktuella landskapet, i %.	s 47
Diagram 2 Antal sidor som handlar om det aktuella landskapet, i % .	s 47
Diagram 3 Antal kapitel som handlar om det aktuella landskapet, i % och Antal sidor som handlar om det aktuella landskapet, i % i kombination.	s 48